

Övningskolor och övningsförskolor –

Fallstudie inom lärar- och förskolläro-utbildningar

Övningsskolor och övningsförskolor –

Fallstudie inom lärar- och förskollärarytbildningar

Utgiven av Universitetskanslersämbetet 2019

Författare: Heléne Fröborg, Emma Wimmerstedt, Sebastian Steele

Rapportnummer 2019:18

Diarienummer: 111-476-15

Universitetskanslersämbetet • Löjtnantsgatan 21 • Box 7703, 103 95 Stockholm

tfn 08-563 085 00 • fax 08-563 085 50 • e-post registrator@uka.se • www.uka.se

Innehåll

Sammanfattning.....	5
Inledning och metod.....	6
Bedömagruppens fallstudie.....	9
Positiva effekter för kvalitet i verksamhetsförlagd utbildning	9
Utmaningar för kvalitet i verksamhetsförlagd utbildning	10
Linnéuniversitetet	12
Ansökan och dess utgångspunkter	12
Genomförande av den egna modellen.....	13
Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare.....	14
Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning	15
Handledarutbildning och handledning.....	18
Forsknings- och utvecklingsarbete	18
Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten	20
Samlad bedömning Linnéuniversitetet.....	22
Malmö universitet	25
Ansökan och dess utgångspunkter	25
Genomförande av den egna modellen.....	26
Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare.....	27
Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning	27
Handledarutbildning och handledning.....	29
Forsknings- och utvecklingsarbete	31
Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten	31
Samlad bedömning Malmö universitet.....	32
Mittuniversitetet	36
Ansökan och dess utgångspunkter	36
Genomförande av den egna modellen.....	37
Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare.....	39
Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning	41
Handledarutbildning och handledning.....	42
Forsknings- och utvecklingsarbete	43
Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten	44
Samlad bedömning Mittuniversitetet.....	45
Mälardalens högskola	48
Ansökan och dess utgångspunkter	48
Genomförande av den egna modellen.....	49
Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare.....	50
Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning	52
Handledarutbildning och handledning.....	53
Forsknings- och utvecklingsarbete	54

Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten	55
Samlad bedömning Mälardalens högskola	56
Södertörns högskola	58
Ansökan och dess utgångspunkter	58
Genomförande av den egna modellen.....	59
Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare.....	60
Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning	63
Handledarutbildning och handledning.....	64
Forsknings- och utvecklingsarbete	66
Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten	67
Samlad bedömning Södertörns högskola	68
Umeå universitet	71
Ansökan och dess utgångspunkter	71
Genomförande av den egna modellen.....	72
Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare.....	74
Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning	75
Handledarutbildning och handledning.....	76
Forsknings- och utvecklingsarbete	77
Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten	78
Samlad bedömning Umeå universitet	79

Sammanfattning

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) delredovisade¹ 2017 regeringsuppdraget *Uppföljning och utvärdering av försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytbildningar*. Redovisningen innehöll resultatet av bedömargruppens första fördjupningsstudie med platsbesök. I föreliggande rapport redovisas resultatet av bedömargruppens andra fördjupningsstudie med platsbesök med intervju som genomfördes 2018/19.

Bedömargruppen följde upp försöksverksamheten med övningsskolor² vid Linnéuniversitetet, Malmö universitet, Mittuniversitetet, Mälardalens högskola, Södertörns högskola och Umeå universitet. Intervjuerna genomfördes i fokusgrupper med representanter från lärosätet, övningsskolor, skolhuvudmän samt studenter.

Svaren analyseras utifrån ett antal frågeområden associerade till utvärderingens tre aspekter: koncentration, kompetens och samverkan. Analysen formuleras i sex fallbeskrivningar, ett för varje lärosätes försöksverksamhet. Bedömargruppens viktigaste slutsats är att lärosätena uppvisar en rad gemensamma positiva resultat inom ramen för försöksverksamhet med övningsskolor. Kunskapen om lärarutbildning har ökat påtagligt hos personalen vid övningsskolorna. Den ökade kunskapen har inneburit ett större ansvarstagande för verksamhetsförlagd utbildning (VFU) och bedömargruppen noterar ett större engagemang även hos skolhuvudmän och övningsskolornas rektorer. Samverkande parter framhåller betydelsen av den utökade satsningen på handledarutbildning och hur den gynnar samarbete, kollegialt lärande och rättssäker bedömning av studenternas professionsutveckling. De samverkande parterna uttrycker överlag att koncentrationen av studenter och handledare, satsningen på handledarutbildning, samt den förtydligade strukturen för samverkan måste bibehållas och utvecklas vidare. Utmaningarna som bedömargruppen identifierat handlar om ambitionen att ge särskilt yrkesskickliga lärare utrymme i högskoleförlagda kurser, att utveckla gemensamma forsknings- och utvecklingsprojekt, samt att integrera studenternas självständiga arbeten i ämnes- och skolutveckling. Fortfarande finns det områden att arbeta med för att stärka kopplingen mellan högskoleförlagd och verksamhetsförlagd utbildning. Avslutningsvis framhåller bedömargruppen hur både lärosätet och skolhuvudmännen påverkas av personalomsättningen i skolan vilket förändrar möjligheten att bibehålla uppbyggda strukturer för samverkan.

¹ Uppföljning och utvärdering av försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytbildningar. Delrapport. Rapport 2017:13, Universitetskanslersämbetet.

² Med övningsskolor avses både övningsskolor och övningsförskolor.

Inledning och metod

Regeringsuppdraget Uppföljning av försöksverksamhet med övningsskolor

Regeringen beslutade 2014 förordningen (2014:2) om försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytbildningar. Universitetskanslersämbetet har i uppdrag att följa upp och utvärdera om och i så fall på vilket sätt försöksverksamheten vid deltagande lärosäten bidrar till att höja kvaliteten inom den verksamhetsförlagda utbildningen (VFU), bl.a. i förhållande till hur VFU:n fungerar vid lärosäten som inte ingår i försöksverksamheten. Universitetskanslersämbetet ska i sin uppföljning och utvärdering utgå från bestämmelserna i förordningen och de skäl och intentioner som framförs i remisspromemorian En försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor (U2013/4305/S) och andra aspekter som myndigheten finner relevanta. Uppdraget slutredovisas senast den 15 april 2020.

De 15 lärosäten som ingår i försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytbildningar inbjöds i april 2016 att delta i bedömargruppens fördjupningsstudie som genomfördes inom ramen för UKÄ:s regeringsuppdrag. Av 15 lärosäten anmälde 13 sitt intresse och UKÄ gjorde ett urval om fem utifrån lärosätets storlek, försöksverksamhetens omfattning, ingående lärarexamina och lärosätets geografiska läge. Bedömargruppen genomförde 2016/17 platsbesök vid följande lärosäten: Linnéuniversitetet, Malmö universitet³, Mälardalens högskola, Södertörns högskola och Umeå universitet. Vid bedömargruppens uppföljande platsbesök 2018/19 tillfrågades även Mittuniversitetet utifrån att de hade ansökt om en försöksverksamhet organiserad i övningsskoleområden.

Lärosäten som ingick i försöksverksamhet med övningsskolor⁴ i lärarutbildning:

Chalmers tekniska högskola, Göteborgs universitet, Högskolan Dalarna, Högskolan i Halmstad, Stiftelsen Högskolan i Jönköping, Karlstads universitet, Linköpings universitet, Linnéuniversitetet, Luleå tekniska universitet, Malmö universitet, Mittuniversitetet, Mälardalens högskola, Södertörns högskola, Umeå universitet, Örebro universitet

³ Malmö högskola vid det första platsbesöket 2016/17

⁴ Begreppet övningsskolor används för både övningsskolor och övningsförskolor och begreppet skolor används för både skolor och förskolor utanför försöksverksamheten.

Inom ramen för den första fördjupningsstudien 2016/17 intervjuades följande fokusgrupper:

- representanter för lärosätets ledning,
- lärosätets övergripande ansvariga för försöksverksamheten,
- lärosätets operativt ansvariga inklusive VFU-lärare⁵,
- studenter⁶,
- skolhuvudmän,
- rektor eller förskolechef för en skola eller förskola,
- handledare vid en skola eller förskola.

Föreliggande rapport redovisar bedömargruppens uppföljande platsbesök som genomfördes vid sex lärosäten 2018/19. Bedömargruppens intervjufrågor utgick från utvärderingens tre aspekter som UKÄ formulerade för att omfatta regeringens skäl och intentioner med försöksverksamhet med övningsskolor i lärarutbildning: koncentration, kompetens och samverkan. Bedömargruppen intervjuade följande fokusgrupper:

- representanter för lärosätets ledning,
- lärosätets övergripande ansvariga för försöksverksamheten,
- lärosätets operativt ansvariga lärare inklusive VFU-lärare⁶,
- studenter⁶,
- skolhuvudmän, rektorer och förskolechefer,
- handledare från olika övningsskolor, med handledarutbildning och minst sex års erfarenhet av handledning vid skolan som blivit övningsskola.

Bedömargrupp 2018-2019

Anders Arnqvist, professor, Uppsala universitet (ordförande)

Lena Boström, professor, Mittuniversitetet

Torbjörn Broomé, rektor, Göteborgs stad

Sven-Erik Hansén, professor emeritus, Åbo Akademi

Eva Leffler, docent, Umeå universitet

Bengt-Olov Molander, docent, Stockholms universitet

Antonio Serra, förstelärare, Stockholms stad

Ann-Christine Wennergren, docent, Högskolan i Halmstad.

Resultatet av bedömargruppens intervjuer analyseras i en fallstudie där varje lärosätes försöksverksamhet med övningsskolor presenteras i en fallbeskrivning. De sex fallbeskrivningarna är indelade i följande avsnitt:

- Ansökan och dess utgångspunkter
- Genomförande av den egna modellen

⁵ Både representanter för inriktningar som ingick i och som stod utanför lärosätets försöksverksamhet med övningsskolor

⁶ Både representanter för inriktningar som ingick i och som stod utanför lärosätets försöksverksamhet med övningsskolor

- Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare
- Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning
- Handledarutbildning och handledning
- Forsknings- och utvecklingsarbete
- Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten
- Samlad bedömning

I rapporten används begreppet övningsskolor för både övningsskolor och övningsförskolor. Skolor används på motsvarande sätt för skolor och förskolor utanför försöksverksamheten.

Bedömargruppens fallstudie

Inom ramen för utvärderingen av försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor inom lärar- och förskollärarytbildningar har bedömargruppen genomfört två fördjupningsstudier. Den första från 2016/17 redovisas i UKÄ Rapport 2017:13. Inför den uppföljande fördjupningsstudien 2018/19 granskade bedömarna på nytt ansökningarna om försöksverksamhet, intervjuvaren från de första platsbesöken och de dokument som efterfrågats, exempelvis kursplaner för handledarutbildning. I samband med de uppföljande platsbesöken vid sex lärosäten genomfördes intervjuer i form av fokusgruppsamtal. De lärosäten som besöktes var: Linnéuniversitetet, Malmö universitet, Mittuniversitetet⁷, Mälardalens högskola, Södertörns högskola och Umeå universitet. Företrädare för verksamheten, studenter och lärosätets lärare intervjuades. Utgångspunkt för bedömargruppens frågor var utvärderingens tre aspekter: koncentration, kompetens och samverkan.

Bedömargruppen redovisar den uppföljande fördjupningsstudien i en fallstudie med sex fallbeskrivningar där det som kännetecknar försöksverksamheten med övningsskolor⁸ inom lärarutbildning vid respektive lärosäte framgår. Först sammanfattar bedömargruppen några av de faktorer som bedöms som positiva för hög kvalitet i VFU inom lärarutbildning inom ramen för försöksverksamheten och tar därefter upp ett antal utmaningar som har noterats under intervjuerna.

Positiva effekter för kvalitet i verksamhetsförlagd utbildning

Alla lärosäten redovisar att de har utvecklat kontakten med skolhuvudmännen och då särskilt med de övningsskolor som ingår i försöksverksamheten. Bedömargruppen understryker att den utökade kontakten och samverkan har fått positiva effekter på faktorer som är viktiga för kvalitet i VFU.

- Kunskapen om lärarutbildning har ökat påtagligt hos personalen vid övningsskolorna som medverkar i utbildningen. Den ökade kunskapen innebär bland annat att lärare i sin undervisning kan knyta an till kurserna som studenter genomför. En närmare samverkan mellan lärosätet och övningsskolorna innebär ökade möjligheter för lärosätets lärare att utgå från studenters erfarenheter från VFU i efterföljande högskoleförlagda kurser.

⁷ Platsbesök med intervjuer endast 2018/19

⁸ Med övningsskolor avses i rapporten både övningsskolor och övningsförskolor.

- Den ökade kunskapen om lärarutbildning har inneburit ett större ansvarstagande för studenternas verksamhetsförlagda utbildning. Vid flera av de lärosäten som besöktes har särskilda introduktionsprogram utvecklats för studenter inom försöksverksamheten. Bedömargruppen ser att det finns ett större engagemang även hos skolhuvudmän och hos rektorer med ansvar för övningsskolor. Introduktionen och förutsättningarna att bedriva verksamhetsförlagd utbildning framstår som mer utvecklad på övningsskolor än på andra VFU-skolor. Särskilt märkbart är det när lärosätet har skrivit tilläggsavtal med berörda rektorer.
- Både lärosätet och verksamheten framhåller försöksverksamhetens utökade satsning på handledarutbildning och effekterna den har på samarbetet och det kollegiala lärandet mellan handledare inom verksamheten. Handledarna uppger att de numera tar ett större ansvar för studentens utbildning under VFU. De är också mer kunniga om lärarprogrammen och tar ett större och tydligare ansvar för bedömningen av studenternas professionella utveckling. Ett flertal av studenterna uppger att de under VFU vid övningsskolor möter handledare som är mer kompetenta när det gäller att ge stöd och stimulans i den professionella utvecklingen.
- De intervjuade lärosätena och deras samverkanspartners uttrycker att det efter försöksverksamheten med övningsskolor i lärarutbildning inte finns någon väg tillbaka. Koncentrationen av studenter och handledare samt den förtydligade strukturen för samverkan måste på något vis bibehållas och utvecklas vidare, menare de. Studenterna berättar om positiva erfarenheter av kollegialt lärande så länge som undervisningstid och individuellt bemötande också tillgodoses.

Utmaningar för kvalitet i verksamhetsförlagd utbildning

När det gäller utmaningarna som bedömargruppen noterat inom försöksverksamhet med övningsskolor framträder ett antal områden som kräver ytterligare ansträngningar från lärosäten och skolhuvudmän.

- Det fanns en uttalad ambition vid lärosätena att inom försöksverksamheten skapa goda förutsättningar för att särskilt yrkesskickliga lärare från verksamheten skulle delta i den högskoleförlagda utbildningen. Under uppföljningen har bedömargruppen endast mött ett fåtal exempel på lärosäten där särskilt yrkesskickliga lärare i någon större omfattning engagerats i den högskoleförlagda delen av utbildningen. Här

behövs insatser som kan handla om att överbrygga olika typer av arbetstidsavtal.

- Inledningsvis fanns hos lärosätena ambitioner om forsknings- och utvecklingsprojekt inom ramen för försöksverksamheten. Bedömaregruppen har funnit få exempel på forsknings- och utvecklingsprojekt som involverar övningsskolor och deras studenter. I nära anslutning till dessa frågor kan också nämnas svårigheterna med att integrera studenternas självständiga arbeten i den lokala ämnes- och skolutvecklingen, som inte heller har genomförts trots en inledningsvis god ambition.
- Bedömaregruppen framhåller de svårigheter som finns kvar för en utvecklad samverkan mellan VFU och högskoleförlagd utbildning (HFU). Trots det positiva som erhållits inom ramen för samverkan mellan övningsskolor och lärosäten upplever många studenter ett glapp mellan utbildningen vid övningsskolan och utbildningen vid lärosätet. I det fall lärosätet möjliggör fältstudier eller verksamhetsintegrerade dagar har sambanden mellan VFU och HFU fungerat tillfredsställande. När det gäller kopplingen mellan HFU och VFU finns det fortfarande många områden att arbeta med inom lärarprogrammen, menar bedömaregruppen.
- Avslutningsvis vill bedömaregruppen ta upp den stora utmaning som både lärosätet och skolhuvudmännen står inför och som gäller den förhållandevis stora rörligheten av lärare, skolledare och skolchefer. Lärarbyten leder till att en uppbyggd verksamhet hindras i utvecklingen innan nya medarbetare har tillägnat sig uppgifterna och kan fungera som kvalificerade handledare inom lärarutbildning. Detsamma gäller samverkan mellan lärosätet och de skolhuvudmän som förlorar i kontinuitet när skolledningen byts ut.

Linnéuniversitetet

Linnéuniversitetet

Antalet studenter i en fullt utbyggd försöksverksamhet⁹: 395

Ansökan och dess utgångspunkter

Linnéuniversitetet har campus i Växjö och i Kalmar. En skillnad mellan dem är att samtliga inriktningar av grundlärautbildningen i Kalmar genomförs i form av så kallade verksamhetsintegrerade profiler (VI-profiler). Det utmärkande för VI-profilerna är att studenter fortlöpande under utbildningens gång under de högskoleförlagda teorikurserna tillbringar två dagar varannan vecka i skolor. Lärosätets försöksverksamhet med övningsskolor är förlagd till Kalmar, och har där knutits till VI-profilerna och det pågående samarbetet mellan lärosätena, skolorna och skolhuvudmännen. Begreppet övningsskolor används här för det som inom lärosätet VI-profil benämns VI-skolor.

Linnéuniversitetets ansökan om deltagande i försöksverksamheten med övningsskolor utgår från tre grundpelare:

1. den forskningsverksamhet som bedrivs vid universitetet med inriktning mot VFU, yrkeskunnande och lärararbetets villkor,
2. ramverket för verksamhetsförlagd utbildning, *Guide för handledning och bedömning*, som utvecklats som resultat av den forskning som bedrivs och de erfarenheter som erhållits genom handledning och bedömning av VFU,
3. erfarenheter från det arbete som påbörjats vid ansökan med att utveckla en verksamhetsintegrerad grundlärautbildning med inriktning mot grundskolans årskurs 4–6. I ansökan poängteras att täta och regelbundna kontakter mellan lärosätet och övningsskolorna kvalitativt ska stärka både innehåll och bedömningskriterier för VFU.

I ansökan skriver lärosätet att deras övningsskolekoncept bygger bland annat på den solida forskningsbas som finns inom VFU vid lärosätet. Forskningen om, och de mer praktiska erfarenheterna av, utveckling av professionskunnande har genererat programspecifika guider för bedömning och handledning i grundläraprogrammets inriktningar. Här beskrivs kvalitativa och kvantitativa aspekter av progression i utbildningarna i form av kriterier. Dessa guider, tillsammans med ramverket för VFU, framhålls som användbara och starka verktyg för att

⁹ Universitets- och högskolerådets Beslut om deltagande i försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförszkolor, Diarienummer 1.2.3-00143-2014.

utforma en professionsutbildning av hög kvalitet. Stor vikt läggs i ansökan även vid erfarenheterna från utformningen av den VI-profil som startade hösten 2013. Ambitionen är att 2018 ska alla 360 studenter inom grundlärarutbildningen vid campus Kalmar ingå i försöksverksamheten, vilket motsvarar hälften av studenterna inom Linnéuniversitetets grundlärarutbildning. Dessutom ska alla handledare som är involverade i försöksverksamheten ha genomgått en handledarutbildning om 7,5 högskolepoäng innan försöksverksamheten är avslutad. Hösten 2018 ingår 24 skolor och 57 arbetslag i försöksverksamheten med övningsskolor.

Genomförande av den egna modellen

Försöksverksamheten med övningsskolor har, som tidigare nämnts, integrerats i Linnéuniversitetets VI-profiler för lärarutbildningar. Samtliga studenter inom VI-profilen för grundlärarutbildningen med inriktning mot grundskolans årskurs 4–6 tillbringar två dagar varannan vecka i en övningsskola under högskoleförlagda teorikurser (så kallade VI-dagar). Grupper med fyra till sex studenter knyts från början av utbildningen till ett arbetslag eller en enhet med cirka fem lärare på en övningsskola. Övningsskolan ingår i en samling med tre andra skolor, där de ingående skolorna är valda med utgångspunkten att de representerar olika förutsättningar för undervisning, till exempel socioekonomisk bakgrund eller språklig mångfald.

År 2 av utbildningen byter studentgruppen till en annan övningsskola eller en arbetsenhet, och år 3 och 4 genomförs VI-dagarna på de resterande skolorna som ingår i samlingen för den aktuella studentgruppen. Organiseringen innebär att studenterna får möjlighet att lära känna och etablera sig på en skola under ett år, och de får också under utbildningens gång erfarenhet av olika skolor med olika förutsättningar för sin verksamhet. Studenterna ingår i samma grupp under hela utbildningen och varje arbetslag eller enhet på respektive skola ansvarar för upp till sex studenter.

De skolor som engagerats för VI-dagar är de skolor som i ansökan om försöksverksamheten identifieras som övningsskolor. VFU genomförs på den övningsskolan, och i samarbete med det arbetslag eller den enhet som också ansvarar för VI-dagarna. Det innebär att studenterna möter samma lärare och arbetslag som stöd i teoretiska kurser under VI-dagarna, och som VFU-handledare under VFU. Det medför även att studenterna under ett läsår möter samma elevgrupper under VI-dagarna som i VFU.

Skolhuvudmännen beslutar om vilka arbetslag och enheter som ingår i försöksverksamheten. Urvalet har skett med utgångspunkt från lärares undervisnings- och handledarkompetens, men också utifrån att skolorna är geografiskt tillgängliga och att studenterna har rimliga förutsättningar

för att ta sig till och från övningsskolorna under VI-dagarna. Även skolornas storlek är en grund för urval, eftersom de övningsskolor som ingår i försöksverksamheten måste vara tillräckligt stora för att ta emot flera studenter. Urvalet av ett mindre antal, geografiskt mer centralt placerade, skolor innebär att mindre skolor i kranskommunerna inte involveras i den verksamhetsintegrerade utbildningen. Bedömargruppen noterar att försöksverksamhetens villkor med koncentration i den här regionen har bidragit till att vissa skolor inte längre involveras i lärarutbildningen, och alltså kan gå miste om det utvecklingsarbete och den samverkan med universitetet och andra skolor som deltagandet innebär.

Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare

Formerna för utvecklingen av försöksverksamheten med övningsskolorna och samverkan mellan olika aktörer definieras genom olika ansvarsområden för programansvariga, inriktningsansvariga, skolhuvudmän, lärare och studenter. Det finns en årscykel som beskriver möten för planering och uppföljning på olika nivåer, till exempel mellan representanter för Linnéuniversitet, skolhuvudmän och rektorer. Hit hör också att inriktningsansvariga besöker övningsskolor och VFU-handledare samt att de kursansvariga träffar VFU-handledare på särskilda planeringsdagar. Dessutom träffar de inriktningsansvariga alla studenterna, för att informera dem om utbildningsstruktur, kursordning, VI-dagar och VFU. Bedömargruppen noterar att det finns en väl utvecklad och genomarbetad struktur för verksamheten med en tydlig ansvars- och rollfördelning mellan olika aktörer.

VFU organiseras inom ramen för VI-organisationen. Det finns en inriktningsansvarig för varje program på lärosätet som upprätthåller kontakt med lärarna i varje övningsskola. Den inriktningsansvariga, som också fungerar som VFU-koordinator, har en naturlig nyckelfunktion som underlättar arbetet avsevärt mellan lärosätet, övningsskolorna och skolhuvudmännen. Det förekommer olika synpunkter på hur rollen som VFU-koordinator kan komma att förändras efter försöksverksamhetens slut. Den samlade bilden för bedömargruppen är ändå att lärosätet menar att funktionen måste finnas kvar i någon form. I vilken form är oklart vilket skapar viss oro vid lärosätet

VI- och VFU-ansvariga kontaktlärare finns på alla övningsskolor, de är också VI-lärare på skolan. Kontaktlärarna ansvarar för introduktionen av studenterna, där bland annat skolans förhållningssätt förmedlas tillsammans med information om utvärdering av VFU. Kontaktlärare bedöms vara mycket viktiga för parternas samverkan, även om rollen både kan variera i omfattning och i ansvarsområde.

Alla handledare på övningsskolorna har kontinuerlig kontakt med lärosätets inriktningsansvariga, vilket stärker kontakten mellan VFU-skolan och lärosätets VFU-lärare. Från studenternas perspektiv är informationen om VI-uppgifterna däremot inte alltid tillräcklig, och handledarna har inte alltid vetskap om uppgifterna. De studenter som inte deltar i försöksverksamheten uppger att det för deras del saknas en tydlig relation mellan VFU-ansvarig på skolan och handledarna på skolan, vilket påverkar informationsflödet mellan samverkande parter negativt.

Studenterna ingår i ett kollegialt samarbete under VFU-perioderna genom övningsskolans arbetslag. Skolan har inte organiserade eller formaliserade möten utöver de spontana kontakter och den dialog som sker i arbetslagen. Ett exempel på samverkan inom försöksverksamheten som har stor betydelse för kvaliteten i VFU är den så kallade skolövertagningen, som innebär att handledarna får möjlighet till verksamhetsutveckling, kompetensutveckling eller studieresor medan studenterna tar över undervisningen i övningsskolan i slutet av utbildningen. Skolövertagningen är även betydelsefull för studenterna som då får ett tydligare ansvar i rollen som lärare.

Det finns en rad exempel där olika grupper träffas:

- regelbundna endagsträffar med studenter och VI-lärare från övningsskolorna,
- årliga endagsträffar för studenter, handledare och VFU-lärare,
- årliga planeringsdagar med forskare och lärare från övningsskolorna,
- självständiga arbeten som presenteras varje år för alla som är intresserade,
- skolnära forskning som presenteras varje år för lärare och studenter vid övningsskolorna.

Skolhuvudmännen påminner om att de bidrar till försöksverksamheten med den tid som handledare lägger ned och med den tid som VI- och VFU-ansvariga kontaktlärare har. Skolhuvudmännen nämner även att övningsskolorna hjälper till med finansieringen av försöksverksamheten genom att ta emot studenter på VI-dagarna. Även om skolhuvudmännen ansvarar för övningsskolans VFU-ansvariga har det inte tagits fram löneriktlinjer för detta uppdrag, vilket de nämner som problematiskt.

Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning

Samtliga medverkande i försöksverksamheten med övningsskolor som deltog i intervjuerna menar att den inte kan separeras från utformningen av VI-profilen för utbildningarna. Övningsskolorna har blivit en del av den verksamhetsintegrerade utbildningen. Organiseringen av arbetslag

och enheter som under ett läsår ansvarar för en grupp studenter medför att studenterna genomför sina VI-dagar i teoretiska kurser på samma övningsskola, utöver sitt ordinarie deltagande i VFU.

Det sker regelbundna möten mellan lärosätets lärare och VFU-handledarna på övningsskolorna, där de diskuterar planering, forskning och övergripande frågor om lärarutbildning samt roll- och ansvarsfördelning mellan lärosäte och övningsskolor i pågående utbildning. Innan VFU-kursen startar får övningsskolans handledare information om kursinnehåll och kurslitteratur för kurserna som genomförs före VFU. Lärosätets kurslärare gör VFU-besök och genomför trepartssamtal med studenter och VFU-handledare. *Guiden för handledning och bedömning*, som tidigare nämnts, är ett viktigt verktyg både för VFU-handledarnas handledning och som grund för trepartssamtalen. Övningsskolorna ansvarar, i samråd med besökande lärare från universitetet, för dokumentationen av studentens VFU och den överlämnas till lärosätets VFU-lärare när studenten har genomfört sin VFU. Varje övningsskola har åtminstone en person, kontaktläraren, som ansvarar för kontakten med lärosätets företrädare och med de studenter som genomför VFU och VI-dagar på övningsskolan under läsåret.

En lärosätesrepresentant med övergripande ansvar för försöksverksamheten uttrycker det som att den alltmer utvecklade roll- och ansvarsfördelningen mellan lärosätet och övningsskolan har inneburit att de högskoleförlagda delarna blivit mer teoretiska, i meningen baserade på vetenskapliga perspektiv. Samtidigt har övningsskolorna och VFU-handledarna ansvar för att organisera och definiera mer professionsnära perspektiv i de verksamhetsförlagda delarna, både i VFU och under VI-dagar. Under VI-dagarna arbetar studenterna med specifika frågor som är relaterade till innehållet i den aktuella teorikursen, medan VFU fokuserar mer traditionellt på egen undervisning, auskultationer etc. En operativt ansvarig från lärosätet uttrycker det som att det är studenten som är ägare av uppgiften under VI-dagarna, medan VFU är ett gemensamt uppdrag för lärosätet, övningsskolan och studenten. Tidigare problem med att studenter inte alltid närvarade i övningsskolan under VI-dagarna har medfört en förändring av de uppgifter som gavs under teorikursen. Numera förutsätter uppgifterna närvaro i övningsskolan för att de ska kunna lösas på ett godtagbart sätt.

Organiseringen av försöksverksamheten, som innebär en större koncentration av studenter från samma utbildningsprogram på ett litet antal övningsskolor, och den alltmer utvecklade roll- och ansvarsfördelningen mellan lärosätet och övningsskolorna, kommenteras i positiva ordalag av samtliga som medverkar vid intervjuerna under bedömargruppens platsbesök. En operativt ansvarig från lärosätet säger att det gett dem möjlighet att genomföra mer effektiva VFU-besök, och

att försöksverksamheten sammantaget har inneburit en större koppling mellan teori och praktik. En representant för skolhuvudmännen säger att det bara finns positiva kommentarer om övningsskolorna, och att rekryteringsunderlaget till nya lärartjänster är bättre. Skolledarna upplever också att professionaliteten stärkts bland lärarna i arbetslagen genom närvaron av fler studenter på övningsskolan under VI-dagar och i VFU. Omfattande handledning kunde tidigare uppfattas som en påfrestning och en extra arbetsuppgift, men är numera en integrerad del av verksamheten på övningsskolan.

Även VFU-handledarna betonar den förstärkta kopplingen mellan teori och praktik i försöksverksamheten. Ett mer kritiskt, och konstruktivt, ifrågasättande från de studenter som deltar i försöksverksamheten ställer krav på VFU-handledarna att verbalisera ställningstaganden och metodval i undervisningen, vilket ger större förutsättningar för diskussion och dialog om undervisning och lärarroll.

Vikten av att studenter genomför både VI-dagar och VFU på samma övningsskola under ett läsår lyfts fram. VI-dagarna, när studenter arbetar med specifika frågor, innebär dels att studenterna ställer fler och mer reflekterande frågor om undervisning och skolans verksamhet, dels att de lär känna lärarna i arbetslagen och eleverna. Studenterna uttrycker att VI-dagarna är tydliga observationsdagar som lägger grunden för att de känner sig bättre förberedda när de kommer till VFU. Positiva konsekvenser är att studenterna känner sig trygga i arbetslaget och med studiekamraterna samt att de känner eleverna. Studenterna menar att det inte blir någon startsträcka för dem att komma igång med sin VFU. Även skolhuvudmännen framhåller att VI-dagarna innebär att studenterna är etablerade i arbetslagen, vilket medför en kortare introduktionstid under VFU. De nämner också fördelen med att eleverna redan känner studenterna som därmed har blivit ett naturligt inslag i verksamheten. Både skolledare och VFU-handledare säger att försöksverksamheten inneburit att studenterna får en mer realistisk bild av läraryrket.

Den större koncentrationen av studenter på övningsskolorna beskrivs generellt i positiva ordalag, men det finns också kritiska inslag. En VFU-handledare säger att det kan upplevas som för många vuxna i klassrummet när flera studenter är på plats samtidigt under lektioner i grundskolans årskurs F–3. Samtidigt ser VFU-handledaren en vinst med att ha flera studenter inne i ett klassrum, eftersom det ger en bättre grund för diskussioner och resonemang. Även studenter uttrycker sig positivt om att vara flera på samma övningsskola. De framhåller att det samtidigt är viktigt att de deltar i samma program, eftersom det ger dem möjlighet att diskutera och ventilera det gemensamma utbildningsuppdraget. Det finns även kritiska kommentarer till att vara flera studenter i samma arbetslag som handlar om risken för att det inte finns tillräckligt utrymme för egen undervisning under VFU. Fördelen med att vara flera studenter överväger ändå genom att det ger en möjlighet att diskutera

med studiekamraterna. En student uttrycker att de kan skapa en känsla av utsatthet att vara fem veckor ensam på en VFU-skola.

Handledarutbildning och handledning

Ett av kriterierna för urval av övningsskolor är att en stor andel av lärarna har genomgått handledarutbildning. Linnéuniversitetet ger en fristående kurs om 7,5 högskolepoäng på campus, som är särskilt riktad mot VFU-handledning av lärarstudenter. Handledare i övningsskolor har förtur till kursen, och ett villkor för att delta är att man har minst tre års erfarenhet som lärare. På grund av stor efterfrågan ges kursen även som uppdragsutbildning och förläggs då till skolor. Cirka 400 lärare har hittills deltagit i handledarutbildningen. Lärosätet planerar en kurs motsvarande 15 högskolepoäng som även kan ingå i ett masterprogram. När handledarutbildningen genomförs samtidigt för en hel skola, skapar det en gemensam plattform för mottagandet av studenter. Det i sig påverkar kvaliteten i VFU positivt, menar både skolhuvudmännen, VFU-handledarna och de övergripande ansvariga vid Linnéuniversitetet.

Handledarutbildningen innehåller generella aspekter på handledning, men har en tydlig riktning mot utveckling och bedömning av lärares professionella utveckling. Lärare som har genomfört utbildningen framhåller kursinnehållet, som även behandlas i *Guide för handledning och bedömning* av VFU vid Linnéuniversitetet. Guiden tar bland annat upp frågor om olika perspektiv, eller så kallade domäner, för att förstå lärares kompetens genom en progression av mål för VFU. Lärarna och handledarna menar att förtrogenheten med guiden har bidragit till att den egna rollen upplevs som viktigare än tidigare för studenternas professionsutveckling, och även bidragit till en större trygghet i handledarrollen. Bedömargruppen ser det som positivt att handledarutbildningen lägger en grund för att diskutera professionell utveckling och bedömning av yrkeskunnande i nära relation till lärarnas roll som VFU-handledare för lärarstudenter inom det specifika lärarprogrammet eller inriktningen.

Forsknings- och utvecklingsarbete

När det gäller bedömargruppens rekommendation från 2017 om att forsknings- och utvecklingsprojekt (FoU-projekt) avseende VFU bör initieras, framkommer i intervjuerna att dialoger pågår, men att det ännu inte finns någon systematik i detta arbete. Det sker möten kontinuerligt mellan lärosätet och skolorna inklusive skolledarna. Vid dessa möten deltar forskare som arbetar för att uppmärksamma fältets frågor. Lärosätet har genomfört följeforskning, vilket har resulterat i ett antal

rapporter¹⁰ som exempelvis behandlar hur studenternas VI-erfarenhet påverkar de högskoleförlagda kurserna eller redovisar rektorers värdering av VI-alumner och deras lärarutbildning. Exempel på FoU-projekt som initierats under försöksverksamheten med övningsskolor är dels ett utvecklingsprojekt som bedrivits inom ramen för fritidshemsverksamhet, dels ett antal projekt inom teknikdidaktik. Eftersom den vetenskapliga kompetensen och empirin finns, är det viktigt att lärosätet dokumenterar, kontextualiserar och problematiserar skolnära forskning och återför den till verksamheterna med övningsskolor, menar bedömargruppen.

Samtliga grupper som intervjuas vid platsbesöket menar att praktisknära forskning måste prioriteras. Lärosätets representanter tar samtidigt upp hur svårt det är att få lärare, rektorer och studenter att formulera forskningsbara frågor. Studenterna medverkar inte i forskningsprojekt, men de uppmanas att identifiera frågor och genomföra mindre utvecklingsprojekt. De studenter som inte ingår i försöksverksamheten har däremot inte hört talas om forsknings- eller utvecklingsarbeten på skolan. Lärosätets representanter är medvetna om att forskningsarbeten inte har kommit igång som de har velat, men de menar att förutsättningarna för utveckling ändå är goda eftersom de har den vetenskapliga kompetensen. Det finns förväntningar på att regeringsuppdraget om försöksverksamhet med praktisknära forskning (ULF – utveckling, lärande, forskning) ska integreras i detta arbete, eftersom det finns upparbetade kontaktytor. Lärosätet menar att de har idéer om att synkronisera den praktisknära forskningen, skolutvecklingen och de självständiga arbetena inom lärarutbildningen.

Lärosätet framhåller att det finns en ambition att utveckla studenternas självständiga arbeten, så att de tar inspiration från aktuella frågor i verksamheten och fokuserar på forskningsbara frågor. De planerar att samla lärare och ämnesrepresentanter för att diskutera frågor och handledning i relation till vad som framkommit om studenternas intresse. Skolhuvudmännen uttrycker att det är nödvändigt att lärosätet tar initiativ om skolnära forskning utifrån lärarutbildningens behov. En nära samverkan ger fler tillfällen till dialog, och i slutet av utbildningen även fler tillfällen till dialog mellan kollegor till handledarna och övrig skolpersonal.

¹⁰ Bredmar, A-C. 2018. *Den här gången hade jag tur*. Rektors värdering av VI-alumner och deras lärarutbildning. Rapport till Nämnden för lärarutbildning, NLU. Gardesten, J. 2018. *Hur påverkar studenternas VI-erfarenheter de högskoleförlagda kurserna?* Rapport från följeforskning på Linnéuniversitetet.

Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten

Nämnden för lärarutbildning vid lärosätet har det övergripande ansvaret för kvaliteten och därmed för utvärderingen av försöksverksamheten med övningsskolor. Det finns en modell för kvalitet och uppföljning av VFU i övningsskolorna, som grundar sig på bland annat det ramverk för bedömning som tidigare nämnts och som rör progression, kvalitetshöjning och handledarnas bedömningsförmåga. Progression i bedömning genomförs enligt strukturen i ramverkets bedömningsunderlag. Kursutvärderingssystemet inbegriper avstämningar med kurslärare och därutöver sker avstämningar om avtalen med övningsskolorna. Programrådet hanterar uppkomna frågor och föreslår åtgärder efter behov.

Försöksverksamheten med övningsskolor dokumenteras och följs upp kontinuerligt, och projektgruppen presenterar regelbundet resultat. Analys och spridning av resultat sker exempelvis vid möten, VI- och VFU-upptakter samt vid avstämningar mellan den samling skolor som tar emot en specifik studentgrupp. Bedömargruppen menar att lärosätet behöver arbeta vidare med spridningen av resultat och lärdomar efter uppföljningarna som genomförts.

Som exempel på högre kvalitet i VFU nämner lärosätets representanter att studenterna aldrig handleds av utbildade handledare, eftersom avtalet tvingar fram åtgärder hos skolhuvudmännen som rör lärare, rektorer och utbildningsförvaltning.

I den senaste redovisningen av försöksverksamheten med övningsskolor hänvisar lärosätet till UKÄ:s delrapport för utvärderingen och bedömargruppens rekommendationer. Där beskrivs hur lärosätet utvecklar VFU i relation till de möjligheter och utmaningar som VI-profilen erbjuder. Bedömargruppen noterar, både utifrån platsbesöket och den årliga redovisningen av försöksverksamheten, att lärosätet arbetar på ett både systematiskt och planligt sätt för att svara upp emot rekommendationerna. Dessutom konkretiseras och problematiseras lärosätets uppföljningsarbete utifrån ett verksamhetsperspektiv.

Av de erhållna medlen för försöksverksamheten med övningsskolor används 15 procent till projektledning och 10 procent till inriktningsansvariga vid lärosätet, vilket inte anses vara en stor projektorganisation inom lärosätet. Skolhuvudmännen och skolledarna deltar i det kvalitetsutvecklande arbetet som rör VFU enligt aktuella avtalskrav, exempelvis om det som rör handledarutbildning och legitimerade lärare samt dokumentation och analys av försöksverksamheten. Andra aktörer inom försöksverksamheten deltar på andra nivåer och upplever att de får gehör för sina synpunkter. Arbetet

presenteras för medverkande parter, där också skolövertagningen stäms av varje termin.

Följeforskningens två rapporter som nämns ovan redovisar olika erfarenheter av försöksverksamheten. Alla samverkande parter har tagit del av rapporter från fölieforskningen och varit delaktiga i intervjuerna som ligger till grund för studierna. Det finns planer på att även undersöka elevers och föräldrars uppfattning om VI-profilerna. Studenterna i övningsskolorna informeras bättre nu än tidigare enligt uppföljningarna, men resultaten har inte spridits till skolorna utanför försöksverksamheten. Ett exempel på åtgärd efter uppföljning är att förvaltningen numera låter övningsskolor som inte har tillräckligt med handledare vila från VFU-studenter till dess att ytterligare åtgärder har gett resultat.

När det gäller förändringar i hur VFU organiseras nämner studenterna att de inte har märkt av några åtgärder efter utvärderingen eller påpekanden om svagheter. Inom förskolläraryrket, som inte deltar i försöksverksamheten, upplever studenterna brister i inflytandet, och ger som exempel att de inte får byta VFU-placering om de får problem under sin VFU. Om handledaren inte fungerar ligger ansvaret på studenten att hantera frågan, menar de vidare. Studenterna i VI-utbildningen får däremot gehör för sin kritik och ser resultat om åtgärdsprocessen mellan läraren, rektorn och förvaltningen inte fungerar eller om det gäller återkopplingen på VFU och VI-dagar.

Att genomföra VI-dagarna och VFU på fyra olika övningsskolor upplever studenterna som positivt. Personalen arbetar på olika sätt, exempelvis på olika fritidshem, och tillgången till flera VFU-platser ger en bild av olikheterna. Det ger även inspiration till hur de själva vill arbeta senare och ytterligare inblick i verksamheterna, eftersom studenterna kan diskutera med fler studentkollegor. Studenterna som inte genomför sin VFU på en övningsskola påpekar att om de hade VI-dagar kanske de i högre utsträckning skulle ses som en resurs och inte som en belastning på skolan. Dessutom skulle de genom VI-dagarna få ta del av skolans hela läsår.

Det som har förändrats enligt de egna uppföljningarna av försöksverksamheten är tydligare krav och förväntningar på att studenterna ska delta i VI-dagar. Den samlade bilden för bedömargruppen utifrån intervjuer och utvärderingar är en kvalitetsförbättring med avseende på VFU för de studenter som ingår i försöksverksamheten samt att uppföljning och utvärdering sker metodiskt med samtliga aktörer involverade. Lärosätet har det övergripande kvalitetsansvaret för VFU, men bedömargruppen ser att det kan finnas vissa utmaningar som exempelvis rör studenternas VFU, kommunikationen mellan alla aktörer, byte av handledare, lönekriterier

för nyckelrollerna inom försöksverksamheten och ibland även koncentrationen av studenter samtidigt i en klass.

Samlad bedömning Linnéuniversitetet

Det genomgående intrycket av försöksverksamheten med övningsskolor vid Linnéuniversitetet, campus Kalmar, är att det är en väl fungerande verksamhet som över tid har utvecklats på ett genomgripande sätt. Intervjuerna visar på ett närmare samarbete mellan övningsskolor, skolhuvudmän och lärosätet samt mellan övningsskolorna och de arbetsenheter som ingår i grupperna av övningsskolor. Bedömargruppen ser tydliga tecken på utvecklad professionalisering för VFU-handledare genom samarbeten och handledarutbildning samt tydligare professionsutveckling för studenterna under utbildningen.

Försöksverksamheten med övningsskolor är inte en separat verksamhet, utan har främst bidragit till att utveckla konceptet med VI-dagar. Bedömargruppen noterar att det finns en genomtänkt struktur och plan för att studenter ska få möjlighet att:

- ingå i och bli en del av arbetslag under en längre tid,
- möta skolor med olika förutsättningar under sin utbildning, där utveckling av roll- och ansvarsfördelning mellan lärosätet och övningsskolorna har spelat en viktig roll.

Lärosätet har tillsammans med skolhuvudmännen lyckats förankra en komplex struktur och på ett funktionellt sätt integrera försöksverksamheten i VI-profilen, snarare än att bygga ny parallell struktur för försöksverksamheten. Konstruktionen medför en tydlig rollfördelning och olika fokus för VI-dagar och VFU. Beskrivningarna av VFU och VI-dagar är tämligen likartad för samtliga inblandade, vilket visar ett framgångsrikt förankringsarbete i verksamhet med många deltagare. Exempelvis uttrycker en lärare att rollen förändrats från att vara enbart handledare i VFU till att vara lärarutbildare med eget utökad ansvar.

Mervärden som räknas upp är nöjda studenter, bättre kvaliteter i VI-dagar, utökad handledarkompetens, bättre koppling mellan teori och praktik, konkreta skolutvecklingsprojekt och mervärde för övningsskolorna. VI-dagarna har inneburit minskad kritik mot lärarutbildningen och har förbättrat samverkan mellan lärosätet, skolorna och skolhuvudmännen på många sätt. Studenterna får en helhetsbild av det mångfacetterade arbetet som lärare. VI-dagarna ger också studenterna mer verksamhetsnära erfarenheter av undervisning, vilket bidrar till att deras VFU-perioder blir bättre. Det systematiska kvalitetsarbetet är förankrat i organisationen och används. Däremot upplevs det som en risk att det kan bli för stor skillnad mellan övningsskolornas VI-studenter och de studenter som inte deltar i

försöksverksamheten. Likvärdigheten försöker lärosätet säkerställa genom att sprida kompetens mellan skolor efter deltagande och satsningar. Ämnesvisa träffar är också en lösning som bidrar till att överbrygga skillnader.

Bedömargruppen noterar att koncentrationen av flera studenter och deras möjlighet att ingå i arbetsenheter till skillnad från att handledas av enskilda handledare, uppenbart har varit en motor för utveckling av både studenters och lärares kompetens och professionalitet. En väsentlig faktor för denna professionsutveckling och professionalitet är att studenterna deltar i samma program och inriktning, eftersom det lägger grunden för att diskutera gemensamma frågor under VI-dagarna som en del av teorikurserna, eller erfarenheter eller problem under VFU.

Krav på och utveckling av en professionsnära handledarutbildning har spelat en viktig roll för att utveckla VFU-handledarnas roll som ansvariga för delar av utbildningen. I sammanhanget vill bedömargruppen uppmärksamma att handledarutbildningen delvis utgår från guiden för handledning och bedömning som används i utbildningen, vilket gett möjlighet att kunna knyta handledarutbildningen till förväntningar och krav i den specifika inriktningen som de senare kommer att handleda studenterna i.

Samtliga aktörer är angelägna om att behålla det mesta från försöksverksamheten när den upphör sommaren 2019. Arbetssättet har inneburit engagemang genom samverkan och återkommande mötesplatser, dessutom har delaktigheten ökat. Det har också inneburit att de har, som en skolledare uttrycker det, skruvat upp förväntningarna på fortsatta ambitioner. Det finns ett uttryckt önskemål om att behålla närheten mellan alla aktörer. Kontakter med fältet samt kontinuitet i möten och samarbeten nämns som mycket värdefull, och det beskrivs som en integrering och ömsesidigt lärande. Försöksverksamheten har också inneburit en fördjupad kunskap om lärarutbildning bland skolhuvudmän, skolledare och lärare. Övningskolans lärare har blivit mer medvetna om vilka metoder man använder och varför i samband med kravet att kunna kommunicera med studenter på ett tydligare sätt.

En ambition som fanns vid försöksverksamhetens början var att utveckla forskning samt ett gemensamt FoU-arbete inom ramen för verksamheten. Följeforskningen har dokumenterat några viktiga aspekter av processen vid införandet av övningsskolor, som kopplingar mellan teori och praktik samt fördjupade ämnesdidaktiska kunskaper. Däremot har FoU-verksamheten inte den omfattning som lärosätet kanske inledningsvis hade tänkt sig. Bedömargruppen noterar att försöksverksamheten med övningsskolor har integrerats i VI-profilerna, och att verksamheten fått växa fram över tid på ett funktionellt och framgångsrikt sätt. Eftersom organisationen och ansvarsfördelningen nu är tämligen etablerade, rekommenderar bedömargruppen att lärosätet tar en fördjupad diskussion

om hållbara strategier för hur FoU-verksamheten kan utvecklas i samverkan med skolhuvudmän och övningsskolor.

Malmö universitet

Malmö universitet

Antalet studenter i en fullt utbyggd försöksverksamhet¹¹: 1 580

Ansökan och dess utgångspunkter

Malmö universitet har under en längre tid arbetat med partnerskolor i samverkan med regionens skolhuvudmän inom VFU. Lärosätet och skolhuvudmännen samverkar i ett VFU-råd, som arbetar för att VFU genomförs, utvärderas och utvecklas enligt fakultetens kvalitetsarbete. Samverkan med regionens skolhuvudmän regleras av ett avtal med det uttalade syftet att förstärka lärarutbildningens kvalitet. Enligt lärosätets ansökan om försöksverksamhet med övningsskolor kompletteras det tidigare avtalet med ett avtal med respektive övningsskola, som reglerar kriterierna för att kunna ingå i försöksverksamheten. Lärosätet ser försöksverksamheten som ett sätt att stärka samarbetet med regionens skolhuvudmän och att förbättra kvaliteten i lärarutbildningen. Medel för försöksverksamheten kommer att användas till kvalitetshöjande insatser, som handledarutbildning, utbildning av lärosätets VFU-lärare samt resurser för att utveckla organisationen för att planera, genomföra och följa upp VFU inom lärarutbildningarna.

I ansökan preciserar Malmö universitet hur de avser att uppfylla de krav som ställs på lärosäten som vill bedriva försöksverksamhet. Studenterna ska fullgöra huvuddelen av sin VFU vid en övningsskola, vilket regleras i avtal med respektive skola. En hög andel av handledare och hög handledarkompetens ska eftersträvas, och lärosätet utlovar en tydlig satsning på handledarutbildning. Handledarutbildningen ges som en kurs på grundnivå om 7,5 högskolepoäng, med en fortsättning på avancerad nivå om 7,5 högskolepoäng. Lärosätet ska erbjuda särskilt yrkesskickliga lärare att undervisa inom högskoleförlagda kurser inom lärarutbildningarna, och ska säkerställa att det finns lärare vid lärosätet med uppgift att följa och bidra till studenternas professionella utveckling. Det ska även finnas en organisation för planering, genomförande och uppföljning av VFU vid lärosätet.

Inom ramen för försöksverksamheten planerar lärosätet en struktur där studenternas självständiga arbeten ska knytas till övningsskolornas eget förbättringsarbete. Det innebär att övningsskolorna ska upprätta en plan för hur de kan integrera studenternas självständiga arbete i det lokala utvecklingsarbetet. Lärosätet föreslår att särskilda koordinatörer utses som ska arbeta med dessa frågor, och föra dialog med lärosätet om

¹¹ Universitets- och högskolerådets Beslut om deltagande i försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor, Diarienummer 1.2.3-00143-2014.

tänkbara forskningsfrågor med relevans för ämne och ämnesdidaktik. I ansökan hänvisar lärosätet till en modell för hur det arbetet ska utvecklas.

Genomförande av den egna modellen

En viktig strategi vid lärosätet är att bygga vidare på den samverkan som finns med regionens skolhuvudmän. Det betyder att lärosätet inbjuder många skolhuvudmän att delta i försöksverksamheten och att många också visar intresse av att delta. Förutsättningarna att delta varierar mellan skolhuvudmän och ett antal av de mindre och fristående skolorna har svårt att avsätta de resurser som deltagandet kräver eller förutsätter. Ett annat viktigt inslag i strategin för att införa övningsskolor är att skriva ett ramavtal med skolhuvudmännen, och dessutom skriva ett tilläggsavtal med respektive övningsskola. Lärosätets ledning menar att tilläggsavtalen är en framgångsfaktor, eftersom lärosätet nu har en ansvarig mottagare för studenterna från lärarutbildningarna. Lärosätet ser också ett större engagemang hos de skolledare som omfattas av tilläggsavtalen, vilket även är bedömarens intryck efter platsbesöken med intervjuer.

Det finns en ambition på lärosätet att skapa så kallade kombinationstjänster, där särskilt yrkesskickliga lärare får möjlighet att arbeta i de högskoleförlagda kurserna. Här har parterna fortfarande en del utmaningar när det gäller arbetstidsavtal och andra avtal som reglerar lärares anställningar. Oklarheter i avtal och anställningsvillkor har skapat problem att leva upp till ambitionen om att inkludera särskilt yrkesskickliga lärare i de högskoleförlagda kurserna.

Malmö universitet gör inom försöksverksamheten från första början en kraftsamling kring handledarutbildningen. Inledningsvis är utbildningen utlokaliserad till skolhuvudmännen. Senare ingår den i det ordinarie kursutbudet, samt söks och genomförs på samma sätt som övriga utbildningar. På den punkten uttrycker lärosätet och skolhuvudmännen olika uppfattningar, där skolhuvudmännen gärna ser att lärosätet även fortsättningsvis utlokaliserar handledarutbildningen. Samtidigt menar både lärosätet och representanter för skolhuvudmännen att ramverket för bedömningen av VFU är en framgångsfaktor. Den uppfattningen delar också VFU-lärarna och handledarna, som ger positiva omdömen och tycker att ramverket behövs för att uppnå hög likvärdighet i bedömningsarbetet.

Till lärosätets strategi ska också nämnas ambitionerna om att utveckla forskning med relevans för förskola/skola och lärarutbildning. Det finns förväntningar på att avtalet som initierats inom ramen för regeringsuppdraget om försöksverksamhet med praktikinrä forskning (ULF – utveckling, lärande, forskning) ger nya möjligheter till satsning.

Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare

Samtliga intervjugrupper poängterar att samverkan mellan lärosätet och övningsskolorna har förbättrats under försöksverksamheten. Särskilt framhålls betydelsen av att det finns tilläggsavtal med övningsskolorna, och att skolledarna genom det har ett tydligare ansvar för mottagandet av lärarstudenterna. Både avtalet och det förtydligade ansvaret för VFU och lärarutbildningen leder till ett allmänt större intresse för lärarutbildningen vid övningsskolan. Hos skolhuvudmännen och vid övningsskolorna har det inledningsvis också funnits VFU-ansvariga som har koordinerat mottagandet av studenterna.

Inom försöksverksamheten har lärosätet byggt en organisation med VFU-lärare som har i uppdrag att besöka studenterna under VFU-perioderna. Lärosätet utsåg inledningsvis vissa VFU-lärare till lärosäteskontakter med ansvar för kontakten med övningsskolorna. Bedömargruppen får intrycket att lärosätet nu har svårt att rekrytera lärosäteskontakter. När det gäller VFU-lärare med uppdrag som lärosäteskontakt rekryteras dessa från olika institutioner på lärosätet, och det leder ibland till att uppdragsbeskrivningen och villkoren för att genomföra uppdraget kan skilja sig åt. Den variationen får konsekvenser för kontakten mellan lärosätet och övningsskolan. Övningsskolornas handledare framför vid intervjun det är bra med en funktion på lärosätet med ett särskilt ansvar för kontakten med skolan. Nu finns en osäkerhet om vem de ska vända sig till med frågor om lärarutbildningarna och VFU. Här konstaterar även lärosätets representanter att det har funnits svårigheter med att utse kontaktpersoner för alla övningsskolor, och att det fortfarande är svårt att rekrytera personer för dessa uppdrag. En orsak som anges är hög arbetsbelastning för lärosätets lärare, men ett annat argument som framförs är att uppdrag som rör VFU inte har så hög prioritet och status och därför inte är så attraktivt för lärosätets lärare.

Lärosätet organiserar olika seminarier och temadagar, för att skapa bättre samverkan mellan HFU och VFU. Som exempel har lärosätet genomfört en temadag om bildämnet. Lärosätet har också förhoppningen att engagera särskilt yrkesskickliga lärare i undervisningen inom lärosätets kurser, något som hittills inte varit möjligt i någon större utsträckning.

Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning

Lärosätet har ambitionen att skapa en bättre samverkan mellan VFU och HFU. VFU genomförs som enskilda kurser fördelade över lärarutbildningen. Lärosätets lärare uttrycker ambitionen att studenterna ska kunna samla in empiri under sin VFU, som sedan kan bli föremål för analys och reflektion under HFU. Studenterna håller med om att det bör finnas en tydlig koppling mellan VFU och de högskoleförlagda kurserna,

och flera av studenterna uttrycker att de gärna ser VFU-perioden som en tid när de kan pröva det som har behandlats i övriga kurser.

Studenterna uttrycker däremot vissa dilemman med organiseringen av lärarutbildningens kurser. De upplever att det finns för kort om tid för förberedelser inför VFU-kurserna, i bästa fall en dag. De studenter som har möjligheter tar på egen hand kontakt med övningsskolan för att kunna förbereda sig inför VFU. Studenterna påpekar att de går från en examination på en kurs direkt till introduktionen i nästa kurs, och ser därför behov av en mjukare övergång och bättre förutsättningar att förbereda sig inför VFU. De upplever även att de har för lite tid att bearbeta sina intryck och erfarenheter från VFU-kurserna.

Ramverket som utarbetats vid lärosätet är vägledande för VFU, enligt alla parter som bedömargruppen har träffat. Det upplevs av samtliga intervjuade som ett positivt och viktigt inslag i lärarutbildningen och det underlättar särskilt vid bedömningen av professionskunskaper. Ramverket för bedömning studeras i en pågående undersökning av forskare från lärosätet. Studiens resultat är ännu inte publicerade, men kommer att ingå som en viktig del i utvecklingen av ramverket. Några av studenterna framför ändå att olika lärare tolkar och tillämpar ramverket på olika sätt, vilket skapar osäkerhet om vad som krävs för att bli godkänd på VFU-kursen. Den osäkerheten kan även märkas hos handledarna, menar studenterna. Olika insatser har gjorts för att överbrygga den upplevda bristen på likvärdig bedömning, exempelvis genom att mer tydligt inför varje kurs gå igenom kursmålen och kriterierna för de olika betygsstegen samt hur de kan tolkas och bedömas. Lärosätet erbjuder också övningsskolornas lärare två seminarier där frågor om lärarutbildning, VFU och bedömning av professionskunskaper behandlas. Dessa seminarier är mycket uppskattade och välbesökta, framhåller både VFU-handledare och lärosätets representanter.

Ökade möjligheter till samverkan mellan övningsskolorna och lärosätet har också påverkat kunskapen om lärarutbildningarna. Övningsskolornas lärare framhåller att de i dag är mer informerade om lärarprogrammets innehåll och hur de kan bidra till att skapa en helhet för lärarstudenterna. De upplever att de i ökad grad ser i vilket sammanhang VFU-kurserna genomförs inom respektive lärarprogram. Gymnasieskolans lärare påpekar ändå att det är en utmaning för dem att få överblick över innehållet i studenternas olika undervisningsämnen. Det blir oftast så att handledaren fokuserar på ett av de ämnen som ingår i studentens ämneskombination.

Med ambitionen att ytterligare bidra till en helhet i lärarutbildningarna och placera VFU-kurserna i ett sammanhang bjuder lärosätet in övningsskolornas särskilt yrkesskickliga lärare till samtal, för att bidra till att de ger studenterna en bra introduktion till VFU. Flera av de

intervjuade studenterna bekräftar att de fått en bra och utförlig introduktion vid sitt första besök på övningsskolan. Studenterna berättar också att de i många fall ingår i det kollegiala sammanhanget som finns vid övningsskolan. De deltar i seminarier och andra personalsammankomster och behandlas som en i lärargruppen.

Studentgruppen nämner att det är positivt att handledarna har genomgått en handledarutbildning, och flera studenter påpekar att de upplever att handledarutbildade handledare är mer bekanta med lärarutbildningarna.Handledningen genomförs med en tydligare struktur, och i de flesta fall vet alla parter vad som ska bedömas. Här lyfter studenterna särskilt det ramverk som lärosätet utvecklat för VFU och bedömning av den professionella utvecklingen. Det finns däremot bland studenterna olika synpunkter på hur handledningen genomförs och fungerar. Relationen mellan VFU-läraren och VFU-handledaren kan framstå som problematisk och då främst vid trepartssamtalen, menar studenterna. VFU-läraren har vanligtvis begränsad kunskap om studenten och hamnar ibland i en bedömande och granskande position, medan handledaren med en bredare kunskap och erfarenhet av studenten i vissa fall intar rollen som försvarare vid bedömningssituationen.

I ramverket anges att studenterna under utbildningen ska genomföra trepartssamtal. Vid dessa samtal deltar VFU-lärare från lärosätet, handledaren och studenten. Upplevelsen är att dessa samtal har utvecklats positivt under de senaste åren och att de nu präglas av formativ bedömning, där studenten får möjlighet att successivt formulera sina lärandemål mot fördjupade professionskunskaper. På den här punkten är samtliga intervjugrupper eniga. Det finns hos VFU-lärarna däremot en farhåga att den ökade graden av dokumentation kan få negativa effekter på handledningen och på samtalets innehåll. Några VFU-lärare ser en utveckling mot att handledningssamtalen blir ett tillfälle där handledaren kontrollerar lärandemål i stället för att genomföra ett utvecklande och stödjande samtal.

Handledarutbildning och handledning

Malmö universitet har genomfört en omfattande satsning för att utbilda handledare i övningsskolorna. Fram till bedömargruppens platsbesök i november 2018 har över 2 500 handledare deltagit i handledarutbildningen. Handledarutbildningen avser att utveckla lärarens förmåga att stödja och bedöma studenternas professionsutveckling. I kursen arbetar deltagarna med frågor som knyter an till handledningssituationen och till olika bedömningsmetoder med formativa och summativa syften. Kurserna har tidigare erbjudits lokalt på regionens skolor, men är sedan något år webbaserad med fyra sammankomster.

Utbildningen uppskattas av handledarna och flera av informanterna som bedömargruppen möter tar särskilt upp att handledarna har utvecklat ett gemensamt professionsspråk. Handledargruppen ger en bild av att de med hjälp av handledarutbildningen och samtal med studenter har utvecklat ett professionsspråk där de nu mer än tidigare behärskar och använder begrepp inom didaktisk teoribildning. Handledarna känner sig mer säkra på de begrepp och teorier som utgör kärnan i lärarutbildningarna. Utbildningen påverkar också de kollegiala samtalen om teorier och skolutveckling vid övningsskolorna, menar de vidare. När det gäller utvecklingen av ett professionsspråk delas den uppfattningen av VFU-lärarna, som tydligt märker att de didaktiska samtalen med handledarna har utvecklats inom försöksverksamheten.

Skolhuvudmännen är också positiva till utbildningen och har i vissa fall köpt utbildningen som en uppdragsutbildning för sina anställda. Den möjligheten till uppdragsutbildning erbjuds särskilt hos de offentliga skolhuvudmännen, men på grund av kostnaden har inte alla enskilda skolhuvudmän kunnat göra den investeringen för sina anställda.

Handledarna tar upp fler positiva effekter av en genomförd handledarutbildning. Främst framhåller de att den bidragit till en bättre förmåga att bedöma studenternas professionsutveckling, och att de upplever en större säkerhet i sina bedömningar. Flera handledare märker även positiva effekter av att de nu i större utsträckning samtalar med kollegor om bedömning. Det blir fler kollegiala samtal om bedömning av studenternas kunskaper och färdigheter som de visar under VFU-perioden. För bedömargruppen framstår det som att lärarutbildningen blir en tydligare del av det kollegiala samtalet och lärandet vid övningsskolorna när flera lärare har genomfört handledarutbildningen. Dessutom märker handledarna att det kollegiala lärandet inom den egna gruppen har utvecklats. Det gemensamma språket som rör undervisning och lärande gör att de på ett fördjupat sätt kan analysera och reflektera över sin egen undervisning och handledning av studenter. I handledningssituationen tar handledaren en utgångspunkt i de didaktiska teorier som ingår i utbildningen och använder begrepp för att beskriva och förstå den egna undervisningen. Slutligen beskriver handledarna en förändring i hur de efter handledarutbildningen genomför sin handledning. Tidigare har de i stor utsträckning genomfört handledningen med främst summativa inslag som fokuserar på omdömen. Handledarna har då förmedlat en samlad bedömning till studenten när undervisningen är genomförd. Numera har de övergått till en formativ form av handledning som ger stöd och hjälp till studenten under hela VFU-perioden. I vissa fall har handledningen skett innan studenten har genomfört sin undervisning. I det avseendet har ramverket för bedömningsprocessen varit klagörande, och inneburit en konstruktiv vägledning till handledare och VFU-lärare.

Det finns bland studenterna erfarenheter av olika former av handledning beroende på vilken skolform de är verksamma inom. Inom grundskolan

och gymnasieskolan är det vanligare att studenterna får ansvar för en eller flera lektioner inom ett avgränsat ämnesinnehåll.Handledningen sker i nära samband med att de har genomfört sitt lektionspass, och då kan handledning ske vid olika tidpunkter under en vecka beroende på när studenten ansvarar för undervisningen. I förskolan är det vanligare att handledaren avsätter en särskild tid, när studenten och handledaren går igenom veckans erfarenheter och handledaren får möjlighet att ge sin syn på studentens utveckling. Båda sätten att handleda uppskattas av studenterna.

Forsknings- och utvecklingsarbete

När det gäller studenternas självständiga arbeten får bedömargruppen en något splittrad bild vid platsbesöket. Få av studenterna har uttalade planer på att genomföra sitt självständiga arbete i nära anslutning till övningsskolans verksamhet. Samtidigt uttrycker flera av de som bedömargruppen intervjuar förhoppningar om att studenterna ska bidra till skolutveckling vid övningsskolorna. Det kan ske genom att de i sina självständiga arbeten bidrar med kunskap som kan integreras i övningsskolans utvecklingsarbete. När det gäller forsknings- och utvecklingsarbeten inbjuder lärosätet kontinuerligt till seminarier, där den forskning som bedrivs vid lärosätet presenteras. Dessa seminarier har successivt fått fler deltagare och det tolkas som att det finns ett stort intresse för forskning bland lärare och skolledare. Den utmaning som lärosätets ledning samtidigt nämner är att det ännu inte finns en fungerande organisation för att tillsammans med övningsskolor bedriva verksamhetsutvecklande forskning. Det saknas en infrastruktur hos huvudmän och skolor, för att bedriva skolutveckling på vetenskaplig grund. Här ser lärosätet utvecklingsmöjligheter. Bedömargruppen anser att lärosätet tillsammans med skolhuvudmännen behöver utveckla former för en forskningsbaserad skolutveckling.

Det finns också vid lärosätet förhoppningar om att tillsammans med övningsskolorna utveckla praktisknära forskning som kan bidra till att utveckla VFU. Ledningen beskriver en studie som undersöker trepartssamtalet och hur det genomförs vid ett antal övningsskolor. Ett annat arbete om praktisknära forskning har också nyligen startat i samverkan med andra lärosäten. Samarbetet sker inom regeringsuppdraget försöksverksamhet med praktisknära forskning (ULF – utveckling, lärande, forskning) som befinner sig i en uppstartsfas och ännu inte har någon tydlig koppling till verksamheten i övningsskolorna.

Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten

Inom lärosätets alla kurser genomförs uppföljning i form av traditionell kursvärdering. Utvärderingar genomförs också av VFU vid ett antal

övningsskolor och hos några av skolhuvudmännen. Analysen av uppföljningarna används på olika sätt till att förändra VFU och aspekter som kan knytas till genomförandet av VFU. Både hos skolhuvudmän och på lärosätet organiseras varje termin samtal som rör VFU, där iakttagelser från den pågående verksamheten analyseras och ger underlag inför justeringar och förändringar.

En gång per år inbjuder lärosätet parterna som ansvarar för VFU till ett seminarium om försöksverksamheten med övningsskolor. Underlag till samtalen är de SWOT-analyser som varje år genomförs vid lärosätet och övningsskolorna. SWOT-analyserna tar sin utgångspunkt i de tre områdena koncentration, kompetens och samverkan. Några betydelsefulla framgångsfaktorer som poängteras i analyserna är exempelvis de VFU-ansvarigas koordinerande roll, att det finns nätverk mellan övningsskolorna och att det finns en god struktur och ordning på mottagandet och handledningen av studenter. När det gäller försöksverksamhetens utmaningar framhåller lärosätet den ojämna fördelningen mellan studenternas undervisningsämnen inom ämneslärarutbildningen. Det leder till att en del skolor har svårt att tillgodose behovet av handledare i vissa ämnen, medan handledare i ämnen med lägre efterfrågan inte får studenter i den omfattning som man önskar. Dessutom har lärosätet inte utvecklat former för att yrkesskickliga lärare ska delta i högskoleförlagda kurser. De ser också en utmaning i att många handledare inte fullföljer handledarutbildningen och att få väljer att delta i den påbyggnadsutbildning som erbjuds för handledare. Utifrån de SWOT-analyser som genomförts skapar parterna en gemensam bild av vilka aspekter av försöksverksamheten som kräver ytterligare åtgärder. Bedömargruppen noterar att det finns en tydlig samsyn om att samverkan mellan lärosätet och övningsskolan måste utvecklas, och att parterna tillsammans tar sig an de utmaningar som identifierats.

Utöver de återkommande kursvärderingarna och SWOT-analyserna genomför lärosätet egna forskningsaktiviteter som ska bidra till förändringsarbetet. Undersökningen om trepartssamtal är ett exempel på forskning med relevans för försöksverksamheten. Lärosätet har också utvecklat ett studentforum där det finns möjlighet att framföra konstruktiv kritik. Förhoppningen är att detta forum framöver ska kunna vara en kanal för synpunkter på VFU.

Samlad bedömning Malmö universitet

Malmö universitet har en lång historia av att samverka med regionens skolhuvudmän och skolor. Försöksverksamheten och de resurser den erbjuder innebär att de kan göra en kraftsamling kring handledarutbildning och organiseringen av VFU. Det framkommer vid intervjutillfället en viss osäkerhet om vad som kommer att ske när medlen för försöksverksamheten upphör. Det finns däremot en tydlig

uppfattning hos både företrädare för lärosätet och för skolhuvudmännen och övningsskolorna att de har svårt att se en tillbakagång till den gamla modellen för VFU. Hur de löser ökade kostnader för VFU blir därför en viktig del i det fortsatta arbetet med att utveckla kvalitet inom VFU.

Bedömargruppen ser positivt på att Malmö universitet har arbetat utifrån tilläggsavtal med de skolor som ingår i försöksverksamheten. Dessa avtal har inneburit ett större ansvarstagande hos övningsskolorna, och skolledarna har också deltagit i större utsträckning än tidigare.

Lärosätet har med utgångspunkt i de avtal som finns med skolhuvudmän och de krav som ställts på övningsskolorna till stor del lyckats uppnå en hög koncentration av handledare och studenter vid övningsskolorna. Ett undantag är några av regionens förskolor, där det förekommer att studenter gör sin VFU utan att träffa andra lärarstudenter. Vid dessa övningsförskolor skapas inte de kollegiala sammanhang som bidrar till ett positivt stöd för lärarstudenternas professionella utveckling. Här behöver lärosätet utveckla former som säkerställer att förskollärarstudenter som genomför VFU i övningsförskolan får möjlighet till ett utbyte med andra studenter under sin VFU.

En stor utmaning för de samverkande parterna är lärarnas rörlighet på arbetsmarknaden. Lärosätet har ställt krav på de skolor som ska vara övningsskolor, men vid uppföljningar visar det sig att flera av de utbildade handledarna lämnat övningsskolan och att man inte lyckats anställa lärare med handledarutbildning. Här finns en utmaning att tillsammans se till att det finns en fortsatt god tillgång på utbildade handledare.

Malmö universitet har utbildat ett stort antal handledare inom ramen för försöksverksamheten, och i regionen finns nu ett stort antal handledare med god kunskap om lärarprogrammen och dess innehåll. Det skapar en god grund för ett kollegialt samtal om kvalitet och kvalitetsutveckling av lärarutbildningarna. Lärosätet har lyckosamt genomfört utbildningar som har utlokaliserats till övningsskolor och övningsförskolor i regionen, vilket är ett upplägg som får mycket positiva omdömen av deltagarna. Viktigt för både handledarutbildningen och VFU är ramverket för lärarstudenternas professionsutveckling. Ramverket skapar en referensram för dem som arbetar inom lärarutbildningarna, och bidrar till att de har utvecklat ett gemensamt kollegialt språk om lärarprofessionen. Ramverket har också bidragit till att utveckla handledarnas bedömningskompetens. Arbetet med att skapa en gemensam referensram för VFU får positiva omdömen av både handledare och studenter. Däremot finns det fortfarande en viss variation och olika tolkningar av hur ramverket ska tillämpas, varför det arbetet måste fortsätta. De olika tillämpningar och tolkningar som finns hotar en likvärdig bedömning av VFU-studenter. Bedömargruppens intryck är också att former och innehåll för trepartssamtalen behöver ses över. Det är därför bra att

lärosätet genomför ett forskningsprojekt om dessa frågor. Förhoppningsvis kommer resultat från undersökningen kunna användas i utvecklingsarbetet med trepartssamtal.

Det fanns inledningsvis stora förhoppningar om att använda yrkesskickliga lärare i de högskoleförlagda kurserna. Bedömaregruppen konstaterar att så inte blivit fallet och bara vid få tillfällen har detta varit möjligt. Här kan lärosätet behöva se över och finna former för hur de ska skapa bättre förutsättningar för att använda yrkesskickliga lärare i HFU.

Det finns en enhetlig bild som framträder i bedömaregruppens intervjuer som tydligt visar att samverkan mellan lärosätet, skolhuvudmännen och övningsskolorna har ökat under försöksverksamheten med övningsskolor. Kännedom om lärarutbildningen har ökat hos personalen vid övningsskolorna, vilket underlättar genomförandet av VFU och handledningen. En viktig funktion i det arbetet är lärosäteskontakterna, som utgör bryggan mellan övningsskolan och lärosätet, och till vem studenter och handledare vänder sig med frågor om och när det uppstår problem. Lärosäteskontakten är viktig för att få den dagliga verksamheten med lärarstudenter att fungera under VFU-perioderna.

Även på andra områden har samverkan utökats och fördjupats. Lärosätet bjuder varje år in till konferenser, där lärosätet och övningsskolorna presenterar SWOT-analyser från sin verksamhet för VFU och lärarutbildning. Bedömaregruppen finner att det är en intressant form för uppföljning, utvärdering och utveckling. Ett område som fortfarande inte har utvecklats i den omfattning som lärosätet och skolhuvudmännen önskat inledningsvis är hur lärarstudenternas självständiga arbeten ska kunna bidra och integreras i skolors och förskolors utvecklingsarbete. Här har parterna ännu inte funnit formen för hur det ska genomföras, men det finns förhoppningar om att det ska underlättas av de avtal som sker inom ramen för regeringsuppdragets försöksverksamhet med praktikinära forskning.

Avslutningsvis framkommer att lärosätet ser stora möjligheter om de kan fortsätta att samverka inom den utvecklade modellen för övningsskolorna. Den grund parterna har byggt upp med återkommande möten, seminarier och konferenser, där företrädare för de olika verksamheterna träffas för att tillsammans hantera utmaningarna som finns i lärarutbildningen, måste fortsätta, menar de. Här utgör det gemensamma arbetet med SWOT-analyser ett gott exempel för bedömaregruppen. Lärosätet ser stora möjligheter att utveckla lärarutbildningens forskningsanknytning i samband med att de ingår i andra försöksverksamheter om praktikinära forskning. Försöksverksamheten med övningsskolor har däremot i mindre omfattning bidragit till att utveckla den vetenskapliga grunden för lärarutbildningen, noterar bedömaregruppen. Slutligen lyfter flera av de intervjuade ett behov av resurser för att lyckas i arbetet med

övningsskolorna. Det handlar om tid för VFU-lärare och handledare samt om finansiella resurser för att möjliggöra och leva upp till en förbättrad kvalitet i VFU.

Mittuniversitetet

Mittuniversitetet

Antalet studenter i en fullt utbyggd försöksverksamhet¹²: 885

Ansökan och dess utgångspunkter

Enligt planeringen ska projektledningen för försöksverksamheten bestå av en styrgrupp med ansvariga chefer från lärarutbildningen och en projektledningsgrupp med ansvar för genomförande och uppföljning. Lärosätet planerar för tre utvärderingsrapporter och en slutrapport fram till 2019. Målet är att de flesta studenter ska göra större delen av sin VFU inom ett övningsskoleområde när hela verksamheten är fullt utbyggd. I försöksverksamheten ingår 22 övningsskoleområden i 17 kommuner som startas successivt. Varje övningsskola tar emot 3–6 studenter per program under samma VFU-period och varje övningsförskola 5–15 studenter. Samma krav som gäller för en övningsskola gäller för ett övningsskoleområde, det vill säga att ett område med flera skolor samarbetar om uppdraget att vara en övningsskola.

Lärosätet utformar tillsammans med skolhuvudmännen kriterier för att skolor ska komma ifråga till försöksverksamheten. Initiala och övergripande kriterier berör i första hand skolledarnas kompetens och ansvarstagande, till exempel att aktivt medverka, att delta i nätverk för erfarenhetsutbyte, att skapa förutsättningar i verksamheten för handledning och seminarieverksamhet samt att aktivt delta i systematiska kvalitetsarbeten. Mer detaljerade kriterier kommer att formuleras efter hand. Ansökan genomsyras av utbildningsinsatser, som introduktionsutbildning för all personal på varje övningsskola samt en grundkurs och en påbyggnadskurs i handledning.

Lärosätet planerar för många insatser som kan påverka samverkan, som att tillsätta mentorer, huvudhandledare och lokala projektledare. Mentorer innebär att lärare från lärosätet ska vara extra drivande i lokala seminarier eller trepartssamtal och leda team av handledare ute på övningsskolorna. Lärosätet vill även utforma en modell för tjänsteväxling, där lärare från fältet gör uppdrag i lärarutbildningen och vice versa. Det finns en intention att lärosätet ska erbjuda stöd till övningsskolornas systematiska kvalitetsarbete och praktiktäna didaktik i form av seminarier. Mittuniversitetet har formulerat fyra specifika mål för försöksverksamheten med övningsskolor, som ska:

¹² Universitets- och högskolerådets Beslut om deltagande i försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor, Diarienummer 1.2.3-00143-2014.

1. utgöra en kvalitetsutveckling av lärar- och förskollärarytbildningarna i sin helhet liksom specifikt av VFU,
2. bidra till kompetensförsörjning i skolor och förskolor i inlandskommunernas glesbygdsområden,
3. generera skolutveckling och kompetenshöjning i ett regionalt perspektiv utifrån övningsskolorna och övningsförskolornas roller som motorer i skolhuvudmännens kvalitetsutvecklingsarbete i samtliga skolor,
4. utveckla och stärka den skolbaserade forskningen vilket stärker lärarutbildningens forskningsanknytning och skapar en dynamisk miljö för mötet mellan forskning och dess överordnande praktik.

Genomförande av den egna modellen

Lärosätets ledning betonar att deras modell för försöksverksamheten med övningsskolor bygger på en fördjupad samverkan med olika skolhuvudmän och övningsskoleområden. Ledningen uttrycker också att försöksverksamheten bidrar med närkontakt till den välfungerande VFU-organisationen och att lärosätet numera känner större närhet till skolhuvudmännen. Inledningsvis bygger lärosätet upp en projektorganisation parallellt med den mer permanenta VFU-organisationen, för att efterhand sammanfoga båda organisationerna till en. Vid försöksverksamhetens start riktas en allmän inbjudan till skolhuvudmännen i Hälsingland, Jämtlands län och Västernorrland. Huvudmännen ansöker om att delta och väljer själva när de vill ansluta sig till försöksverksamheten. Större skolhuvudmän ansöker inledningsvis om att delta med färre skolor än vad som är möjligt. Det för att underlätta för fler och mindre huvudmän att komma i fråga för försöksverksamheten.

Inom kommunerna får skolorna ansöka om att bli en övningsskola. Representanter för skolhuvudmännen visar exempel på hur de har en dialog med sina skolledare om vilka skolor som uppfyller kriterierna. En huvudman har inledningsvis valt att fokusera på de stora skolorna, eftersom de riktigt små skolorna, med 2–3 elever per årskurs, har svårt att hantera fler vuxna i klassrummet. Ett annat exempel för att göra urval är att studera historik om vilka skolor som tagit ett större ansvar för att ta emot studenter och hur de har klarat det uppdraget.

Cirka 25 procent av studenterna placeras i dag på skolor utanför försöksverksamheten. Det beror dels på att platserna inte alltid räcker till om restiden ska vara rimlig, dels på att det finns studenter som läser på distans. Lärosätet har en intention att samverka med andra lärosäten för att även studenter på distans ska kunna göra VFU på en övningsskola. I dag finns inget behov av ytterligare övningsskolor, men det finns ändå fler skolor som är intresserade. Eftersom övningsskolor har blivit

likhetstecken med skolor av kvalitet, ser lärosätets ledning en risk för skillnader och segregering inom regionen. Både representanter från lärosätet och skolhuvudmän uttrycker att skolor som inte deltar men vill ha studenter känner utanförskap. Frågan upplevs som mycket svår att hantera. Att vara en övningsskola kan bidra till att skolhuvudmannen får förtur till utbildade lärare, eftersom det ger en slags kvalitetsmärkning.

Studenterna placeras på samma övningsskolor genom hela utbildningen. Riktlinjerna är att studenterna placeras hos samma handledare under första och sista VFU-perioden för att handledarna ska kunna se progression i studenternas professionsutveckling. Däremellan är det viktigt för studenter att följa andra handledare. För att få erfarenhet av andra skolkulturer kan studenterna välja att göra en ”utflykt” till en annan skola under den tredje VFU-perioden. Erbjudandet är frivilligt och skolan ifråga behöver inte vara en övningsskola. VFU-handledarna lyfter också fram att studenter som gör utflykter får med sig nya perspektiv och förslag på förbättringar i undervisningen. Studenterna är nöjda med att återkomma till samma handledare som också har handledarutbildning, eftersom det bidrar till kontinuitet både i relation till deras utbildning och till den besökta verksamheten.

Lärosätets ledning uttrycker att övningsskolorna ska fungera som så kallade utvecklingsmotorer. Program- och VFU-ansvariga understryker vikten av den riktade utbildningen som ges till alla övningsskolor: *Att arbeta på en övningsskola*. De framhåller också betydelsen av övningsskolans praktiska arbete med att formulera egna handlingsplaner. I planerna beskrivs mottagande av studenter, vad som erbjuds på skolan, skolans intentioner med studenterna, möten med rektorn och olika aktiviteter som ska ske inom VFU, som föräldrasamtal och betygsmöten. Handlingsplanen diskuteras kontinuerligt, bland annat som en del av handledarutbildningen, vilket medför att den blir ett stöd som används vid mottagandet av studenterna på övningsskolan. Övningsskolan ska vara enig om handlingsplanen och ägas av alla.

Det finns ett tillägg i samverkansavtalet för övningsskolor som ställer krav på seminarier, handledarutbildning och involverade skolledare. Avtalet har gett extra medel till handledarna och huvudmännen inom försöksverksamheten. Att de flesta övningsskolor inte har kommit igång med att ordna seminarier handlar främst om att det inte varit tillräckligt många studenter på plats under samma VFU-period. Alla kommuner har en VFU-samordnare och större kommuner kan ha en särskild samordnare som är ansvarig för förskola respektive skola. I sitt uppdrag träffar VFU-samordnaren både handledare och studenter.

Studenterna ska under sin VFU delta i olika aktiviteter i skolverksamheten. Bedömargruppen noterar att deltagandet i andra aktiviteter än undervisning ökar markant för studenterna på övningsskolor. Lärosätet har som krav att även skolledningen deltar vid

övningsskolorna. Det har medfört att skolhuvudmän och skolledare visar mer intresse och engagemang när de ingår i samverkan som övningsskola. Ytterligare en viktig aspekt är att personalen på övningsskolorna visar intresse och vill vara engagerade i studenternas VFU. Program- och VFU-ansvariga uttrycker att fler studenter borde placeras i par och få ingå i ett mer aktivt samarbete, vilket beskrivs som ett utvecklingsområde. På övningsskolor, som fått igång seminarieverksamheten, har VFU-lärarna noterat att det bidrar till att studenterna känner sig som en del av verksamheten.

Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare

I regionen finns en lång historik av samverkan med skolhuvudmän och lärosätet arbetar aktivt inom Regionalt Utvecklingsnätverk (RUN). För att understryka att arbetet med övningsskoleområden är ett gemensamt arbete, placeras försöksverksamheten under RUN och inte under en av lärosätets institutioner. Troligtvis fortsätter denna samverkan även efter att försöksverksamheten med övningsskolor har upphört.

I flera kurser köper lärosätet in lärarresurser från olika skolor. Lärare kommer in i utbildningen, men det omvända sker däremot inte. Eventuellt kan det förekomma att lärare från lärosätet håller i föreläsningar vid skolor och förskolor. Ansvariga på lärosätet pratar om att hitta alternativa vägar till växling av kompetens. Det har varit en utmaning för lärosätet och huvudmännen, trots olika former av avtal, att få till tjänsteväxling. Det har varit svårt att identifiera vad som är det egentliga hindret i avtalen, menar företrädare för lärosätet. I ett försök att få till stånd mer öppna samtal om kombinationstjänster, prövar lärosätet att byta begrepp från tjänsteväxling till kompetensväxling. Det finns däremot fler lärare på övningsskolorna som vill få uppdrag inom lärarutbildningen än vad som är möjligt för lärosätet att tillgodose. Lärosätet har av den anledningen bjudit in till workshoppar, för att tillsammans med skolhuvudmännen föra samtal om hur en framtida kompetensväxling skulle kunna utformas.

Alla parter lyfter fram att samverkan inom lärarutbildningen har ökat, vilket på kort sikt har gett positiva effekter. Skolhuvudmännen uttrycker att lärarutbildningen har blivit bättre eftersom den numera är allas angelägenhet. Nu vill skolhuvudmännen fortsätta och ta nästa steg i en gemensam utveckling, vilket på sikt kan komma att påverka rekryteringen av nya lärare till skolan. Skolhuvudmännen uttrycker också att ansvaret för VFU på ledningsnivå har blivit tydligare och att representanter för huvudmännen är betydligt mer involverade i VFU-samverkan i dag. Det finns funderingar hos skolhuvudmännen om att kompensera skolor som inte deltar i försöksverksamheten, genom att ge ytterligare kompetensutveckling till skolor som av olika anledningar inte

kan bli en övningsskola. Skolhuvudmännen beskriver det som ett sätt att verka för intern likvärdighet och kvalitet.

Handlingsplanen ses som en nödvändighet för det kollegiala arbetet att bli en övningsskola. Övningsskolorna har fått en gemensam nämnare att samverka kring. Tidigare arbetade skolorna mer isolerat och på egen hand med sina studenter. Inom vissa övningsskoleområden beskriver handledarna att de har börjat med områdesträffar, för att utbyta erfarenheter och ge kollegialt stöd inför nya möten med studenter. Det är ett nytt inslag inom modellen som kan utvecklas vidare till ett organiserat nätverkande eller dylikt. Även lärosätets programansvariga framhåller handlingsplanens betydelse och att arbetslagets gemensamma arbete med att utforma planen har skapat en större medvetenhet hos handledare om vad som krävs av studenter och vad som sker i lärarutbildningen. Lärosätets VFU-ansvariga personal uttrycker att det inte finns någon väg tillbaka, eftersom de genomförda förändringarna av VFU även har lett till förbättringar. De beskriver försöksverksamheten som ett ”utbildningsprojekt” och lyfter särskilt fram handledningssamtal, som numera oftast sker med utbildade handledare, vilket i sin tur påverkar kvaliteten på trepartssamtalen.

Seminarieverksamheten sker med fyra inriktningar: didaktiska seminarier, erfarenhetsutbyte mellan skolledare, professionsseminarier samt VFU-seminarier. De didaktiska seminarierna är kompetenshöjande heldagsseminarier där lärosätet ansvarar för inbjudan och innehåll till samtliga VFU-handledare, både inom och utanför övningsskoleområdena. Erfarenhetsutbyte mellan skolledare innebär regelbundna heldagsträffar med skolledare inom övningsskoleområdena. Professionsseminarierna genomförs av VFU-handledarna med studenter och inbjuden representant från lärosätet. VFU-seminarierna riktas till studenterna. Innehållet i professionsseminarierna utgår från en observation eller en vetenskaplig artikel och har ett tydligt fokus på lärares tysta kunskap, vilket handledarna efter seminariet diskuterar med studenterna. Här finns förslag om att mentorer från lärosätet ska bjudas in, vilket ännu inte prövats. Lärosätets VFU-ansvariga uttrycker att seminarierna har påverkat handledarnas professionskunskap, som i sin tur påverkar studenternas kunskapsutveckling. Handledarna utanför försöksverksamheten med övningsskolor deltar inte i professionsseminarierna, och det efterfrågas digitala lösningar för att nå fler deltagare. Bedömggruppen noterar därmed att alla studenter inte får uppleva de positiva effekterna av professionsseminarierna. När det gäller lokala VFU-seminarier som riktas direkt till studenterna uttrycker de VFU-ansvariga på lärosätet att dessa har ökat, men ingen av de intervjuade studenterna på övningsskolorna har deltagit i något seminarium. De har inte heller samarbetat med andra studenter inom sitt område. Däremot känner sig studenterna som en del av arbetslaget, där

deras synpunkter på verksamheten efterfrågas. Studenterna upplever också samtalen med skolledare som lärorika inslag under VFU.

Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning

De VFU-ansvariga på lärosätet beskriver att de har en nära samverkan med VFU-samordnarna i kommunerna. Det finns fem kontaktpersoner på lärosätet som ansvarar för olika regioner. VFU-organisationen har sedan tidigare ett styrorgan, där även representanter för regionen och kursansvariga för VFU-kurserna deltar. De VFU-ansvariga ser positiva effekter av att VFU-kurserna utvecklas tillsammans med verksamheten. Som exempel på positiva effekter anges bättre progression i utbildningen samt bättre förutsättningar för samplanering och kollegialt lärande på övningsskolan.

Studenterna anser att det finns utvecklingspotential för arbetet före och efter VFU. Arbetet före VFU ger en förståelse av bedömningskriterierna och arbetet efter ger ett tillfälle att bearbeta erfarenheterna efter VFU-perioden tillsammans med VFU-lärarna. På lärosätet finns sedan tidigare en tradition med prägling från kurser som tidsmässigt är placerade precis innan VFU-kurserna. För- och efterarbetet av VFU genomförs i andra kurser, så att samtliga VFU-kursdagar kan göras på skolan. I kurserna som inte är associerade till någon VFU-period arbetar studenterna med fältuppgifter. För tillfället utgör VFU-kurserna separata kurstillfällen, men lärosätet är på väg att integrera VFU i övriga kurser. Studenterna uttrycker att en konsekvens av separata kurser är alltför många kursuppgifter under VFU. Studenterna beskriver också att de arbetar med sin portfolio, där de reflekterar över kursinnehåll och formulerar utvecklingsområden som de arbetar vidare med i VFU-kurserna. Studenterna är inte nöjda med att bedömningen av deras skriftliga reflektioner i portfolion väger tyngre i betygsättningen än bedömningen av deras praktiska yrkeskunskande. Arbetet med portfolion tycker de är riktigt, tar mycket tid och i liten utsträckning är underlag för feedback från handledaren. Studenterna uttrycker också att de har svårt att se progressionen mellan VFU-perioderna.

VFU-lärarna framhåller att trepartssamtal inte är något nytt moment till följd av försöksverksamheten med övningsskolor. Organiseringen av samtalen har däremot ändrats, så att lärare från lärosätet genomför trepartssamtal på färre övningsskolor i stället för att besöka en student i taget på flera olika skolor. Trepartssamtalen inleds med att VFU-läraren tillsammans med handledaren observerar studentens undervisning, och därefter leder VFU-läraren ett samtal där alla parter deltar. Ofta används den så kallade praxistriangeln i samtalen och bedömningskriterierna förtydligas med fokus på det formativa. Lärosätet ger utbildning för lärare som inte tidigare har genomfört trepartssamtal. VFU-lärarna

uttrycker att kvaliteten på samtalen blivit bättre och kopplar samman det med relationen till personalen på övningsskolan, som successivt har blivit mer etablerad. VFU-lärarna beskriver också att studenternas samarbete med olika handledare på en övningsskola bidrar till att studenterna inte blir lika beroende av en handledare, vilket i sin tur kan ha påverkat trepartssamtalen i positiv riktning.

I den slutliga betygsättningen ansvarar VFU-läraren för bedömningen av portfolion och handledaren för det praktiska yrkeskunnandet. Handledarna har på senare tid upplevt en större trygghet i bedömningarna. Det kan enligt bedömggruppen bero på att fler lärare ser studenterna i undervisningssituationen och att det därför blir skolans studenter och inte den enskilde handledarens. Ibland ska studenterna filma sin undervisning innan trepartssamtalet. Studenterna upplever att VFU-lärarna inte alltid tittar på filmen, eller att de inte heller analyserar filmen tillsammans vilket är vad studenterna har förväntat sig. Från lärosätets senaste utvärdering tar de VFU-ansvariga upp att studenterna verkar nöjda med trepartssamtalen och att det är ett samtal där studentens utveckling står i centrum. Av de få studenter som deltar i intervjun framkommer en annan bild. Där framförs kritik mot filmer som inte analyseras tillsammans och mot hur bedömningen fördelas mellan skolan och lärosätet.

Handledarutbildning och handledning

Lärosätets modell med övningsskoleområden bygger till stor del på gedigna utbildningsinsatser. Enligt skolhuvudmännen har det varit en kompetensutvecklingsinsats för Norrlands inland som de aldrig skådat förr. I den grundläggande utbildningsinsatsen *Att arbeta på en övningsskola* deltar all personal, inte bara lärare och skolledare, under sex halvdagar på varje skola. Cirka 1600 lärare har genomgått denna utbildning. Utbildningen handlar om att strukturerna för att bygga upp en övningsskola formuleras gemensamt i en lokal handlingsplan. Innehållet handlar också om skolans kultur, lärarutbildningens utformning, övningsskolornas organisation och syfte, ledarskap, didaktiska frågor, modeller för koppling mellan teori och praktik, aktionslärande med mera. De operativt ansvariga på lärosätet tycker att utbildningsinsatsen har varit en långvarig men lärorik turné genom regionen.

Handledarutbildningen, som även inkluderar moment om bedömning, har under försöksverksamheten särskilt riktats till lärare på övningsskolorna. Cirka 300 lärare har genomgått handledarutbildningen om 7,5 högskolepoäng sedan 2015. Kursen bygger på fem campusförlagda träffar och ges på kvartsfart. Handledare som har en äldre utbildning ska enligt lärosätet genomgå en påbyggnad i professionshandledning om 2,5 högskolepoäng. Skolledarna har skapat förutsättningar för lärare att genomföra utbildningen, bland annat genom

att sätta in vikarier och köpa in kurslitteratur. Lärarna i kursen fokuserar på handledningssamtal och använder olika perspektiv för att analysera handledningen. Från och med hösten 2019 kommer handledarutbildningen att återinföras som en ordinarie kurs.

VFU-handledarna ser en påtaglig skillnad i sitt eget agerande efter handledarutbildningen och understryker vikten av att alla måste få utbildning. Det som särskilt lyfts fram är att handledarna har blivit bättre på att förstå skolans kultur och sätta ord på sin tysta kunskap, att våga pröva nya sätt att handleda, att ställa bättre och mer kritiska frågor till studenterna, att göra tydligare kopplingar mellan teori och praktik samt att använda praxistriangeln i samtal med studenterna. Bedömgargruppen noterar att handledarna känner sig som deltagare i en handledargemenskap som hjälper varandra och inte behöver vända sig till lärosätet med alla frågor.

Studenterna som genomför sin VFU på övningsskolor eller på skolor utanför försöksverksamheten ger samma bild. Däremot deltog få studenter i intervjun. Utbildade handledare är förberedda, de behärskar bedömningsmatrisen och erbjuder inplanerade tider för handledning. Det kan ibland innebära att vikarier sätts in, så att handledningen får vara ”ostörd”. Samtalen innefattar förväntningar samt reflektioner före, under och efter studentens undervisningstillfällen. Om handledaren inte har handledarutbildning, genomförs handledningssamtalen löpande och inte vid särskilda tidpunkter. Utbildade handledare är enligt studenterna osäkra på bedömningskriterierna, och betydelsen av handledarens utbildning betonas eftersom den bidrar till en likvärdig utbildning för studenterna. Så länge det inte uppstår konflikter med handledaren ser studenterna ett stort värde i att återkomma till samma handledare, eftersom det bidrar till kontinuitet både i relation till utbildningen och till verksamheten.

Forsknings- och utvecklingsarbete

En del av samverkan mellan lärosätet och huvudmännen handlar om att initiera och genomföra gemensamma forsknings- och utvecklingsprojekt (FoU-projekt). Huvudmännen vill gärna att forskare ska delta i deras utvecklingsprojekt, men hittills har försöksverksamheten inte lett till något påtagligt FoU-samarbete för alla kommuner. Det finns däremot ett par aktionsforskningsprojekt som har startat 2018, ett riktat mot läs- och skrivundervisning i skolan och ett mot förskolans utemiljö. I samband med gemensamma forskningsprojekt har företrädare för lärosätet i större uträkning besökt skolhuvudmännen för att identifiera utvecklingsbehov. Det framkommer också möjligheter att starta projekt i samverkan genom försöksverksamheten med praktikinära forskning (ULF – utveckling, lärande, forskning). Lärosätets intention är att studenternas självständiga arbeten ska baseras på skolornas behov, men hittills har det varit svårt att

formulera undersökningbara frågor som integreras med skolornas utvecklingsbehov.

Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten

Lärosätet genomför följeforskning av försöksverksamheten med övningsskolorna. Forskaren samlar data hos olika parter i försöksverksamheten genom intervjuer, enkäter och observationer. I huvudmännens systematiska kvalitetsutvecklingsarbete ingår arbetet med övningsskolorna. Politikerna vill få information om försöksverksamheten och deltar i kvalitetsuppföljande dialoger om övningsskolorna. En huvudman använder sig av SWOT-analyser för att kunna följa upp arbetet med handlingsplanerna och granska försöksverksamheten över tid. Ute på övningsskolorna är det vanligt att skolledaren träffar studenterna efter varje VFU-period, för att samla in deras erfarenheter. Hos en annan huvudman gör övningsskolorna utvärderingar varje termin som återkopplas till förvaltningsledningen. Huvudmannen har också tagit kontakt med lärosätet för att delge dem resultaten och få lärosätets synpunkter på utvärderingen.

Skolhuvudmännen anser att kvaliteten i VFU har förbättrats i många avseenden. Det yttersta beviset på kvaliteten i VFU är att studenterna har sökt arbete i kommunen, menar de. Huvudmännen noterar också att lärarna har ökat sina ambitioner, vilket framgår genom att de vill komma vidare och fortsätta att utbilda sig. Några skolhuvudmän beskriver handledarskapet som en möjlighet till vidare karriärsteg. Handledarna själva konstaterar att handledningens status har ökat och att det i dag är mycket mer positivt att ta emot studenter än et tidigare var.

Bedömargruppens bedömning om att kvaliteten förändrats ute på övningsskolorna grundar sig i handledarnas uttalanden om att det numera finns ett kollektivt ansvar för studenterna. Handledarna uttrycker också att mer kontinuerlig träning i att handleda har påverkat kvaliteten på ett positivt sätt. Utöver detta uttrycks att handledarnas gemensamma förberedelser inför VFU-perioderna, som baseras på handlingsplanerna samt efterarbetet med bedömningar, bidrar till en mer likvärdig utbildning för studenterna. På så sätt används den lokala handlingsplanen och lärosätets bedömningsmatris som en gemensam riktning i ett kvalitetssäkrande arbete. Bedömargruppen uppfattar att handledarna uttrycker en positiv bild av att ingå i en övningsskola där det finns många utbildade handledare som tar ett gemensamt ansvar.

En annan viktig kvalitetssäkrande aspekt är att studenter som behöver extra stöd, har fler personer att vända sig till på övningsskolan. Skolhuvudmännen ser det som berikande att studenter kan följa olika handledare. En återkommande kvalitetsfråga från flera intervjugrupper är

om man alltid förblir en övningsskola och vilka krav som ställs på skolhuvudman, övningsskolan och lärosätet om övningsskolan inte lever upp till kriterierna. I dag när lärarrörligheten ökar kan utbildad personal försvinna, vilket i sin tur påverkar kvaliteten vid övningsskolan. Vid intervjuerna frågar olika grupper sig hur länge skolor har kvar legitimiteten som övningsskola, när den utbildade personalen inte längre finns kvar. Det har uppkommit situationer där en skolhuvudman låtit en övningsskola ta paus från uppdraget och andra enheter med utbildade handledare har fått överta ansvaret över studentgruppen. Skolledarna uttrycker att olika kommuner står inför olika utmaningar för att kunna delta i samverkan om VFU i form av övningsskolor. Utmaningarna handlar främst om utbildade handledare, likvärdighet och kvalitet. Att tillsätta en VFU-ansvarig på varje övningsskola ses som en kvalitetssäkrande åtgärd, som också kan verka för likvärdighet inom och mellan kommuner. För tillfället ses detta framför allt som en fråga för skolhuvudmännen.

Lärosätet kommer att genomföra ett kvalitetsinternat för samtliga målgrupper i syfte att ta fram ett dokument som ger riktlinjer för det fortsatta kvalitetsarbetet inom VFU.

Samlad bedömning Mittuniversitetet

Bedömargruppen konstaterar att lärosätets mål om kvalitetsutveckling av VFU och kompetensförsörjning i regionen har uppnåtts i hög grad. Målet att generera skolutveckling har uppnåtts i lägre grad, medan målet om att stärka den skolbaserade forskningen inte har uppnåtts även om två FoU-projekt med aktionsforskning precis har startat. I samband med försöksverksamheten med övningsskolor har lärosätet lyckats skapa större närhet till skolhuvudmännen, skolledarna och handledarna i regionen än tidigare. En nära samverkan framstår som en mycket viktig plattform för att tillsammans fortsätta utveckla den egna modellen med övningsskoleområden.

Alla studenter och handledare i försöksverksamheten har inte fått uppleva koncentration. Tanken om övningsskoleområden har enligt bedömargruppen inte fungerat på det sätt som lärosätet formulerat i ansökan. Ett område kan ha stor geografisk spridning, vilket minskar förutsättningarna för koncentration och samarbete mellan studenter. En stor utmaning har handlat om att skapa gemensam förståelse om vad som avses med koncentration. Den faktiska koncentrationen på en grundskola (F–6) har varit upp till tio studenter och en student per avdelning på en förskola. I vissa fall har verksamheterna av olika skäl varit negativt inställda till koncentration, medan koncentrationen i andra fall har bidragit till bättre rutiner och kontinuitet. De studenter som fått uppleva koncentration är också nöjda enligt lärosätet. Detsamma gäller för de utbildade handledarna som finns vid övningsskolor med hög

koncentration. På övningsskolor som präglas av ett systematiskt samarbete framkommer flera vinster både i kvalitet och likvärdighet. Seminarieverksamhet för studenter har genomförts på övningsskolor och i övningsskoleområden där det finns en koncentration av utbildade handledare. Genom att mer systematiskt verka för koncentration finns alltså goda förutsättningar för samarbete och kollegialt lärande mellan studenter, mellan handledare samt mellan handledare och studenter. Bedömargruppen ser att intentionen i ansökan om samarbete och kollegialt lärande försvåras när varken handledare eller studenter ingår i någon slags koncentration.

Försöksverksamheten har präglats av en gedigen utbildningsinsats i hela regionen, för alla inom övningsskolorna och för en hög andel av handledarna. Handlingsplanerna som formuleras lokalt har påverkat hela övningsskolans kompetens som lärarutbildare i verksamheten, men också skapat rutiner för att ta emot studenter. Handlingsplanerna har också kvalitetsgranskats mellan övningsskolorna. Även professionsseminarier för handledare har varit en viktig utbildningsinsats. En viktig satsning för att påverka likvärdigheten är att fler handledare kan delta i seminarieverksamheten.

När bedömargruppen ser lärosätets turnéer för utbildning som en form av samverkan har den varit gedigen. Samverkan inom övningsskolorna, mellan övningsskolorna och inom kommunerna har ökat markant. Några av de insatser som lärosätet planerade för samverkan har däremot inte kunnat verkställas, till exempel huvudhandledare, mentorer, kompetensväxling och FoU-arbeten. Frågan är om ambitionen i ansökan var alltför hög.

I regionen står olika kommunala huvudmän inför olika utmaningar. Några skolhuvudmän har utbildat många handledare som inte får studenter medan andra anser att man får för många studenter och då särskilt inom förskolan. En central fråga inför framtiden handlar om hur kommuner kan kompensera skolor som inte deltar, så att personalens professionsutveckling håller en likvärdig nivå. Det finns en förhoppning om att utse personer med ett övergripande VFU-ansvar på varje skola som har kontinuerligt kontakt med lärosätet. Kontinuerliga dialoger mellan skolornas VFU-ansvariga och lärosätet kan bli ett forum för att verka för likvärdighet inom kommunerna och för spridning av goda exempel mellan kommunerna.

Bedömargruppen kan konstatera att lärosätets utbildningsinsatser har skapat en stabil grund för fortsatt arbete med att utveckla koncentration, för att nå högre grad av kollegialt lärande på alla övningsskolor inom respektive område. Det finns också en god grund för att utveckla samverksinsatser, eftersom alla parter upplever högre grad av närhet till lärosätet. En viktig fråga är hur det framgångsrika arbetet med handlingsplanerna kan fortsätta på samma nivå för nya övningsskolor.

Att låta all personal på en skola delta i utbildningen och arbeta med handlingsplanerna har visat sig vara en framgångsfaktor, för att nå delaktighet och ägarskap i arbetet med att bli en övningsskola. Avslutningsvis framstår en tydlig bild om att det inte finns någon väg tillbaka. Framtidens VFU i regionen handlar om att säkerställa olika former av samverkan mellan lärosätet och övningsskolorna.

Mälardalens högskola

Mälardalens högskola

Antalet studenter i en fullt utbyggd försöksverksamhet¹³: 1 358

Ansökan och dess utgångspunkter

Lärosätet beskriver i sin ansökan hur de redan 2013 påbörjade arbetet med att utveckla en VFU-organisation som inkluderar övningsskolor. Arbetet bedrivs i nära samverkan med regionens skolhuvudmän, vilket betyder att försöksverksamheten är väl förankrad hos de skolhuvudmän som engageras inom lärarutbildningen. Försöksverksamheten förankras också inom Mälardalens Kompetenscentrum för Lärande, för att ytterligare stärka samverkan mellan lärosätet och regionens aktörer inom skola och förskola. En förhoppning är att en forskningsbaserad utveckling av övningsskolorna sker till följd av detta. Initialt planeras en successiv utbyggnad av verksamheten med övningsskolor, så att den vid femårsperiodens slut omfattar alla studenter. Redan från 2014 kom alla nyantagna studenter inom lärarprogrammen att placeras vid en övningsskola.

I ansökan formulerar lärosätet kriterier som varje förskola och skola ska uppfylla för att komma ifråga som övningsskola. Kriterierna omfattar krav på att de flesta lärare ska vara legitimerade, det ska finnas minst sex lärare med handledarutbildning vid skolan och varje handledare ska kunna handleda minst två studenter samtidigt. Vid varje övningsskola ska det finnas ett handledarlag som handleder studenterna. Det ställs också krav på att handledarlagen tillsammans med studenter och lärare från lärosätet ska organisera seminarier om didaktik, skolforskning och VFU. Försöksverksamheten med övningsskolor innebär att antalet förskolor och skolor som tar emot studenter kraftigt minskas.

Inom försöksverksamheten ska skolhuvudmannen skapa goda förutsättningar för lärare att delta i handledarutbildningen. Enligt kompetensutvecklingsplanerna ska huvudmannen fortsatt säkerställa att minst sex lärare vid varje övningsskola har genomfört eller påbörjat handledarutbildningen. Lärosätet i sin tur förbinder sig att utöka antalet platser på kursen *Lärare och handledning*, 7,5 högskolepoäng, som riktar sig till handledare inom lärarprogrammen. Utökningen av platser i handledarutbildningen innebär en fördubbling av antalet platser. I ansökan framgår att skolhuvudmännen i arbetsbeskrivningen för förstelärare ska skriva fram att det ingår i uppdraget att delta i lärarprogrammen och att handleda studenter. De särskilt yrkesskickliga

¹³ Universitets- och högskolerådets Beslut om deltagande i försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor, Diarienummer 1.2.3-00143-2014.

lärarna ska också i form av så kallade kombinationstjänster undervisa både på lärosätet och på förskolan/skolan.

I ansökan beskrivs en samordningsgrupp vars syfte är att kvalitetssäkra försöksverksamheten med övningsskolor. I samordningsgruppen ingår en ordförande som är en länk mellan lärosätet och skolhuvudmännen, en följeforskare, en projektledare med ansvar för införande och ledning av försöksverksamheten, en doktorand samt lärosätets VFU-ansvariga.

Genomförande av den egna modellen

En förändring som lärosätet inför i och med försöksverksamheten med övningsskolor är att de minskar antalet skolhuvudmän som tar emot studenter. Vid de flesta intervjuer framgår det som en viktig förändring. Samtidigt är lärosätet medveten om de problem som uppkommer för huvudmän som inte får ta emot studenter och därmed inte har möjlighet att arbeta med VFU och lärarutbildning. Det finns en förhoppning om att lärosätet på sikt kommer att kunna erbjuda fler skolhuvudmän att delta i lärarutbildningen, men det beror på hur många studenter som finns i utbildningen.

Lärosätets val att bara inkludera ett mindre antal huvudmän när det gäller VFU har fått negativa reaktioner från många av de skolhuvudmän som inte deltar i försöksverksamheten. Det finns en stor förhoppning hos skolhuvudmän om att de täta kontakterna med lärosätet och möjligheten att erbjuda VFU-placering också på sikt ska underlätta rekryteringen av lärare. Flera skolhuvudmän som inte deltar i försöksverksamheten menar att de nu missar den möjligheten. För att motverka detta bjuder lärosätet kontinuerligt in samtliga skolhuvudmän i regionen till seminarier och andra typer av möten.

Bedömargruppen noterar att samverkan mellan lärosätet och skolhuvudmännen avseende lärarutbildning ökar under försöksverksamheten. Det faktum att lärosätet i dag arbetar långsiktigt med färre skolhuvudmän har påtagligt underlättat samverkan. VFU-lärare och handledare upplever nu att de har bättre kontakt med varandra. Flera av de intervjuade menar också att det i dag finns ett uttalat ansvarstagande på övningsskolorna för kurser inom lärarprogrammen. Vid alla intervjuer framkommer exempel på positiva effekter till följd av den ökade samverkan mellan lärosätet och skolhuvudmännen. Det gäller frågor om likvärdig bedömning, samsyn om utbildningens innehåll och genomförande samt en ökad förståelse och samsyn kring de olika verksamheterna skilda behov.

Det framgår också tydligt under genomförandet av försöksverksamheten att det finns ett stort behov av att utveckla organisationen för VFU. Det handlar om tidpunkter för VFU och fältstudier, samt om den inre organiseringen vid respektive övningsskola. På dessa områden finns det under genomförandet av försöksverksamheten brister. Det handlar främst

om att antalet fältstudiedagar inte är reglerat i avtal och att det kan skapa osäkerhet om antalet studenter på övningsskolan under vissa perioder, se ytterligare beskrivning nedan. Dessa brister tar lärosätet och huvudmännen sig an i olika samverkansorgan för att finna hållbara och långsiktiga lösningar.

Bedömargruppen kan konstatera att samlärande är ett etablerat begrepp inom lärosätets försöksverksamhet, eftersom det berörs under de flesta intervjuer. Begreppet knyter an till kollegialt lärande och möjligheten för studenter att delta i de kollegiala samtalen om undervisning som sker vid respektive övningsförskola och övningsskola. Det framgår tydligt att både VFU-lärare, studenter och handledare upplever ett större deltagande från särskilt studenternas sida i det kollegiala lärandet vid övningsskolan. En del i samlärande utgör de möjligheter som skapats för studenter att tillsammans vid övningsskolan lära av varandra under VFU-perioderna.

Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare

Samtliga intervjuade grupper poängterar att samverkan mellan lärosätet samt skolhuvudmännen, övningsskolorna och handledarna ökar under försöksverksamheten, vilket också alla är positivt inställda till. Det finns fler mötesplatser mellan skolhuvudmän och lärosätet i form av samverkansorgan och mötesverksamhet. Det finns ett avtal som reglerar försöksverksamheten med övningsskolor, men det upplevs som otydligt, särskilt av handledare och skolhuvudmän. Det gäller framför allt omfattningen och genomförandet av fältstudiedagar, samt i vissa fall också hur de ska tolka begreppet koncentration. För att ge stöd i planeringen och uppföljningen av försöksverksamheten, skapar lärosätet en referensgrupp för de strategiska frågorna i vilken också skolhuvudmännen ingår. Lärosätet och huvudmännen träffas därmed kontinuerligt och diskuterar bland annat hur de ska hantera rörligheten bland lärare som hotar kvaliteten i VFU. De har vidare diskuterat problemet med att många studenter lämnar utbildningen på ett tidigt stadium.

Lärosätet gör ett strategiskt val att bara arbeta med ett mindre antal kommunala skolhuvudmän inom försöksverksamheten. Förhoppningen är att lärosätet ska kunna skapa stabilitet och kontinuitet i verksamheten. Lärosätet har också tydligt markerat att endast de skolor och förskolor som uppfyller kriterierna med hög koncentration av handledare kan komma i fråga som övningsskola. Valet att vända sig till ett mindre antal skolhuvudmän har skapat ett visst dilemma, eftersom flera skolhuvudmän ser VFU som en möjlighet att också rekrytera nya lärare. Lärosätet menar att samverkan med ett mindre antal skolhuvudmän leder till att lärosätet tappar kontakten med många kommuner som tidigare varit viktiga i arbetet med lärarprogrammen. För att inte tappa kontakten helt med skolhuvudmän som inte ingår i försöksverksamheten, anordnar

lärosätet olika typer av temadagar dit samtliga kommuner i regionen bjuds in.

Viktiga effekter av en mer kontinuerlig kontakt mellan lärosätet och övningsskolorna är att kunskapen om lärarprogrammen ökat markant enligt både VFU-handledare och VFU-lärare. Huvudmännen ser också att det nära samarbetet leder till att lärosätet får en bättre koppling till verksamheten i övningsskolorna. Studenterna deltar med sin undervisning på ett naturligt sätt i ett redan pågående arbete på övningsskolan. Lärosätet har även kunnat arbeta mer koncentrerat med lärandemålen och hur dessa ska examineras.

Den utökade och väl fungerande samverkan leder också till att övningsskolorna kan ta ett större ansvar för VFU och lärarutbildning. Övningsskolorna organiserar introduktionen för studenter och det är vanligt att skolledarna kontinuerligt träffar studenterna vid övningsskolan under de olika VFU-perioderna. Skolledarna påminner också om att de i och med försöksverksamheten måste arbeta mer strategiskt med hur lärarutbildningen integreras i den lokala verksamheten. Urval av tänkbara VFU-handledare i lärarutbildningen blir viktiga beslut för skolledare inom försöksverksamheten.

Den ökade samverkan mellan övningsskolor och lärosätet har också underlättat kontakten när det gäller att följa upp studenter som inte blir godkända under en VFU-kurs. Här finns möjlighet till ytterligare handledning och stöd till dem som så behöver. Vidare har den utökade samverkan ovan utvecklat samarbeten mellan olika övningsskolor. Det fanns vid inledningen av försöksverksamheten en farhåga att många studenter bara skulle få se en skola eller förskola. Samarbetet mellan övningsskolorna har inneburit att lärosätet nu kan erbjuda studenter möjlighet att se fler verksamheter under sin VFU. Den möjligheten uppskattas av både studenter, VFU-lärare och handledare.

Ett område som fortfarande är under utveckling rör kontinuiteten för kontaktpersoner och VFU-lärare. Många VFU-handledare vid övningsskolorna upplever att det finns en osäkerhet om vilka lärare som ingår i en VFU-kurs. Liknande argument framförs av studenterna, som upplever en osäkerhet om vilken lärare som kommer att besöka övningsskolan under VFU-kursen. Här menar lärosätet att de fortfarande har problem med bemanning av kurserna. Trots den upplevda osäkerheten upplever många av de intervjuade att det finns en vilja att åtgärda problemen.

Som del av varje VFU-kurs planerar och genomför lärosätet i samverkan med övningsskolorna VFU-seminarier om exempelvis betyg och bedömning, hållbar utveckling och specialpedagogik. På dessa seminarier ska studenter, VFU-handledare och VFU-lärare delta. Det har varit en svårighet för en del handledare att delta eftersom det har varit svårt för dem att frånvara från sin egen verksamhet.

Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning

Den verksamhetsförlagda utbildningen i lärarprogrammen vid Mälardalens högskola organiseras som två kurser om 7,5 högskolepoäng och en kurs om 15 högskolepoäng. Kurserna genomförs i början av utbildningen, i mitten och under den avslutande delen av utbildningen. Inför varje VFU-kurs får studenterna en introduktion på lärosätet. En annan introduktion ges också vid övningsskolan där studenten placeras. Både dessa inslag i utbildningen får goda omdömen av studenterna som upplever introduktionen som föredömlig. Introduktionen omfattar både en presentation av lärandemål och ett samtal om hur målen kan tolkas. Det skapar en trygghet inför att studenten ska ta ansvar för delar av undervisningen.

Vägledande för arbetet med VFU är *Studentbok för verksamhetsförlagd utbildning*, som har utarbetats vid lärosätet. I studentboken dokumenterar studenten och handledaren de lärandemål som studenten uppnår under VFU-perioden. I varje VFU-kurs ingår ett stödjande besök där student, VFU-handledare och VFU-lärare möts för att diskutera den teoretiska kopplingen till studentens genomförande av VFU utifrån kursens lärandemål. Utöver dokumentationen i studentboken och det stödjande besöket sker en examination av VFU vid slutet av respektive VFU-kurs. I VFU3 examineras studenterna också i praktisk yrkesteori.

Under hela utbildningen får studenterna möjlighet till fältstudier i de högskoleförlagda kurserna. Dessa fältstudier innebär att studenterna får uppgifter som förutsätter att de besöker sin övningsskola. Det kan innebära observationer, intervjuer eller samtal med barn och elever. I flera avseenden har dessa fältstudiedagar fungerat bra, särskilt genom att introducera studenterna på övningsskolan. Studenterna är positiva till fältstudierna, eftersom de då får möjlighet att lära känna sin övningsskola bättre och samla olika typer av data som kan berika de högskoleförlagda studierna. Fältstudierna upplevs som positiva av likande skäl av både VFU-handledarna och VFU-lärarna. Däremot framför skolhuvudmännen en del kritiska synpunkter på att omfattningen av fältstudierna inte har reglerats i avtalet och att det i vissa fall kan innebära att alltför många studenter finns samtidigt ute i verksamheten. Det är främst oklart för huvudmännen hur avtalet ska tolkas när det gäller tillgången till fältstudiedagar. Det skapar osäkerhet och leder till skilda tillämpningar på de olika övningsskolorna. Det är även oklart för skolhuvudmännen hur fältstudiedagarna ska samordnas med VFU. Vid vissa övningsskolor är det periodvis för många vuxna på plats, eftersom både studenter inom VFU och studenter med fältstudier är aktiva. Det blir särskilt ett problem vid förskolor där barnen kan påverkas negativt av många mer eller mindre okända personer i lokalerna.

Det finns en ambition hos lärosätet att försöksverksamheten med övningsskolor ska fördjupa och bredda kopplingen mellan teori och praktik. Det är ändå svårt att se tydliga tecken på att det sker, enligt

handledare och VFU-lärare. Samtliga intervjuade är däremot eniga om att försöksverksamheten med övningsskolor får positiva effekter på samverkan mellan lärosätet och övningsskolorna. Kunskapen om lärarprogrammen ökar, och det utvecklas ett gemensamt språk för den praktiska yrkesteorin som delas av både handledarna och VFU-lärarna. Det skapar en bra grund för de didaktiska samtalen under VFU. Vidare innebär samarbetet mellan övningsskolorna och lärosätet att VFU-perioderna i vissa fall justeras, så att de bättre stämmer med skolornas och förskolornas planering. Det nära samarbetet har också en positiv effekt på hur handledare och VFU-lärare bedömer studenterna under VFU. Det finns en större likvärdighet i bedömningen av professionskunskaper, menar både VFU-lärare och handledare. Lärosätet menar däremot att samverkan mellan den högskoleförlagda och den verksamhetsförlagda utbildningen kan utvecklas. Det gäller särskilt ambitionen att särskilt yrkesskickliga lärare ska få möjlighet att undervisa inom de högskoleförlagda kurserna. Få lärare från övningsskolorna erbjuds i dag den möjligheten.

Handledarutbildning och handledning

Vid lärosätet ges två handledarutbildningar om vardera 7,5 högskolepoäng. Den grundläggande kursen har haft en god tillströmning av deltagare, medan påbyggnadsutbildningen inte genomförts vid så många tillfällen ännu. Det är för få lärare som anmäler sig till påbyggnadskursen. Enligt VFU-handledarna kan det förklaras av att de inte får förutsättningar när det gäller den tid som krävs för att delta. De menar att skolhuvudmän prioriterar att skapa förutsättningar för deltagande i den grundläggande handledarutbildningen. Om handledarutbildningen förläggs till regionens kommuner upplevs det som mycket positivt av både skolhuvudmännen och handledarna. Skolhuvudmännen berättar att urvalet av lärare till handledarutbildningen görs av respektive skolenhets skolledare, vilket har påverkat delaktighet och inflytande positivt.

Lärosätet uppskattar vid försöksverksamhetens start att behovet av handledare vid övningsskolor är stort. Prognosen visade sig vara något hög med hänsyn till det antal handledare som sedan efterfrågades. Orsaken är att lärosätet utbildade färre lärare än förväntat och i huvudsak lärare i ämnet svenska för gymnasieskolan. Huvudmännen uttrycker en viss besvikelse över att antalet studenter inte är fler och att de inte fördelar sig över fler ämnen. Huvudmännen ger intrycket att de har en beredskap för att utbilda fler handledare om antalet studenter ökar.

Handledarutbildningen fokuserar särskilt på praktisk yrkesteori, vilket också är ett tema som återkommer under studenternas VFU. Att studenterna och handledarna är insatta i teorier och forskning om praktisk yrkesteori skapar också en god grund för de handledningssamtal som sker under VFU.

Vid Mälardalens högskola är upplägget liknande för samtliga VFU-perioder, oberoende av vilket lärarprogram som studenten genomför. Det innebär att trepartssamtalen också följer ett likartat mönster, och att de genomförs under varje VFU-kurs. Under den första och andra VFU-kursen på förskolläraryrket och den första VFU-kursen på grundlärar- och ämneslärarprogrammen har studenter, inför trepartssamtalen, förberett samtalen genom att välja en filmsekvens från sin undervisning. Filmsekvensen är underlag för trepartssamtalet och blir en gemensam utgångspunkt för samtal och reflektion. Både handledare och VFU-lärare ser trepartssamtalen som ett uttryck för och en möjlighet till att utveckla det kollegiala lärandet. Studenterna socialiseras också in i ett arbetssätt där lärandet utvecklas inom lärarlagen. Under den sista VFU-kursen på förskolläraryrket och den andra och tredje VFU-kursen på grundlärar- och ämneslärarprogrammen sker trepartssamtalen individuellt. Utgångspunkten för samtalen är att de ska vara formativa och stödjande samt bidra till studentens professionella utveckling. Bedömargruppen noterar att de tre parterna intar olika roller under trepartssamtalen. Det är enligt bedömarnas bedömning ofta VFU-lärarna som ställer frågor om kopplingen mellan teori och praktik, medan handledarna ofta intar en stödjande roll och bidrar med exempel från studentens praktik vid övningsskolan.

Enligt studenterna sker handledningen kontinuerligt under hela VFU-kursen och kan organiseras olika beroende på inom vilken skolform VFU genomförs. Vanligen sker handledningen inom gymnasieskolan i samband med att studenten genomför ett undervisningspass. I förskolan är det vanligare att handledarna och studenterna samlas en gång i veckan, för att prata om verksamheten och hur studenternas professionskunskaper utvecklas. Det förekommer att studenterna deltar i den kompetensutveckling som lärarna i övningsskolorna erbjuder. Under sin VFU har studenterna bland annat deltagit i utbildning om lågaffektivt bemötande och om att genomföra så kallade svåra samtal. Vid dessa tillfällen kan exempelvis studenter från flera övningsförskolor delta. Studenterna upplever att de känner sig som en del av verksamheten på övningsskolan och behandlas som fullvärdiga medlemmar i lärarkollegiet.

Forsknings- och utvecklingsarbete

Mälardalens högskola initierar flera forskningsprojekt i anslutning till försöksverksamheten. I ansökan om försöksverksamhet med övningsskolor beskrivs ett forskningsprojekt som ska bidra med ny kunskap om införandet av övningsskolor, dit en forskare och en doktorand är knutna. Projektet redovisas i ett antal vetenskapliga artiklar och dessa behandlar bland annat handledning och praktisk yrketeori. Utöver detta projekt ges vid intervjun exempel på nio forsknings- och utvecklingsprojekt (FoU-projekt) som bedrivs vid lärosätet. Flera av dessa projekt har tillkommit i dialog med regionens skolhuvudmän och har bedömts ha stor betydelse för verksamheten i förskolan och skolan. I

dessa projekt studeras bland annat övergångar mellan förskolan och skolan, teknik i förskolan och hållbart ledarskap. Ett vanligt inslag i flera av projekten är att lärosätet arbetar med olika former av forskningscirklar, där forskare och lärare tillsammans utforskar ett kunskapsområde. Vanligt är också att forskare i flera projekt utgår från en aktionsforskningsdesign. I dessa projekt finns en ambition att forskare och lärare tillsammans tillämpar och utforskar olika former och modeller för undervisning. Samtliga projekt sker i nära samarbete med förskolor och skolor i lärosätets region.

Det är oklart och framgår inte vid intervjuerna i vilken utsträckning FoU-projekten är en effekt av försöksverksamheten eller ett uttryck för lärosätets övergripande strategi för samverkan med regionens skolor om forsknings- och utvecklingsarbeten. Det framgår av projektbeskrivningarna att i vissa FoU-projekt ingår övningsskolor och studenter från lärarutbildningen. I andra FoU-projekt deltar forskare från lärosätet och lärare från regionens skolor.

Lärosätet inbjuder kontinuerligt lärarna från övningsskolorna till seminarier, för att de ska få möjlighet att ta del av den forskning som bedrivs vid lärosätet. Dessa seminarier uppskattas av de handledare som bedömargruppen fick tillfälle att intervjua. En liknande uppfattning framfördes också av de få studenter som medverkade vid intervjun.

Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten

I samband med att studenterna genomför en VFU-kurs gör lärosätet regelmässigt en kursvärdering. Utöver dessa kursvärderingar sker en uppföljning av försöksverksamheten varje år av lärosätet. En uppföljning av försöksverksamheten görs också vid de olika övningsskolorna och hos skolhuvudmännen. Lärosätet bjuder också in handledare och lärosätets lärare för att de ska kunna delge varandra erfarenheter och synpunkter på försöksverksamheten. Uppföljningarna visar bland annat att kontinuiteten blir bättre och att informationen från lärosätet till övningsskolorna har förbättrats avsevärt. Det ökade informationsflödet gör också att övningsskolorna i stort känner sig mer förberedda inför varje ny termin.

Det finns fortfarande ett antal områden som är i behov av förändring och utveckling. Det gäller förtydliganden av och tid till handledaruppdraget samt kriterier för bedömning av studenten under VFU-kursen. På samtliga av dessa områden finns en enighet bland de intervjuade om att det behöver göras extra ansträngningar.

Bedömargruppen noterar vid intervjuerna att uppföljning och utveckling verkar ske i stort sett parallellt inom lärosätet och vid övningsskolorna. Det förefaller som att det systematiska kvalitetsarbetet vid lärosätet och hos skolhuvudmannen inte är samordnade med varandra vilket är något

som skolhuvudmännen särskilt påpekar. De menar att det finns en utvecklad mötesordning med återkommande träffar som skulle kunna utnyttjas på ett bättre sätt i det systematiska kvalitetsarbetet. Lärosätet anser också att organiseringen av lärarutbildningen och kvalitetsarbetet har funnit sin form, och här ser man inte så stora behov av förändring. Nu återstår att fylla strukturen med ett utvecklande innehåll.

Lärosätets egna utvärderingar och bedömargruppens intervjuer visar att den webbplattform som lärosätet utvecklar för VFU fungerar bra. I plattformen finns information om placering av studenter och innehåll i VFU samt vägledning för både studenter och handledare. Under åren sker vissa justeringar av webbplattformen till följd av synpunkter som framförts vid uppföljningarna vid övningsskolorna. Uppföljningar och kursvärderingar visar också på behov av revidering av studiehandledningar.

Samlad bedömning Mälardalens högskola

Mälardalens högskola gör inom försöksverksamheten med övningsskolor ett antal viktiga strategiska val som är avgörande för hur verksamheten med VFU utvecklas. Ett sådant val är att rikta sig till ett mindre antal skolhuvudmän med erbjudande om att ingå i försöksverksamheten. Det får positiva effekter på koncentrationen av utbildade handledare och studenter. Det är i dag fler lärare med handledarutbildning på övningsskolor än vid övriga skolor. Bedömargruppen noterar att lärosätet har en ambitiös satsning på att utbilda handledare inom lärarutbildning. Under förutsättning att de utbildade handledarna finns hos de skolhuvudmän som lärosätet samverkar med, kan de behålla kompetensen. Men om lärare med handledarutbildning byter anställning till skolhuvudmän som inte samverkar med lärarutbildningen eller byter till skolor som inte är övningsskolor, ställs stora krav på utbildningsinsatser för att trygga kompetensen i handledning. En stor utmaning är lärares rörlighet, som innebär att en övningsskola från ett år till ett annat inte lever upp till kraven som ställs på en övningsskola. Bedömargruppen menar att lärosätet och skolhuvudmännen tillsammans måste verka för att trygga tillgången på handledare vid övningsskolorna. Det blir särskilt angeläget i en situation där färre skolhuvudmän engageras inom lärarutbildningarna. Det låga antalet lärarstudenter med inriktning mot gymnasieskolan har förändrat förutsättningarna för ett gemensamt kvalitetsarbete inom de längre lärarutbildningsprogrammen. Få studenter och få utbildade handledare skapar ingen god grund för att utveckla ett kollegialt lärande som inkluderar både handledare och studenter, anser bedömargruppen.

Det finns en gemensam uppfattning hos de flesta som bedömargruppen intervjuat om att samverkan och kunskaperna om lärarprogrammen har ökat och fördjupats inom ramen för försöksverksamheten med övningsskolor. De tätare kontakterna som skapas mellan lärosätets lärare och övningsskolorna innebär att kunskapen om lärarprogrammen och

VFU väsentligt har ökat vid övningsskolorna. Det får en positiv effekt på kvaliteten i handledningen och trepartssamtalen. Det förbättrar också väsentlig mottagandet och introduktionen av studenter vid övningsskolan. Lärosätet har utvecklat en organisation och en mötesverksamhet, där viktiga frågor för lärarutbildningen kan behandlas. Lärosätet erbjuder flera mötesplatser och seminarier som kan bidra till att utveckla lärares professionella kunnande.

Bedömargruppens intervjuer och analyser visar även att samverkan mellan HFU och VFU har förbättrats, men att det fortfarande finns ett antal utmaningar. Lärosätet är en bit på väg genom att erbjuda studenterna möjlighet till fältstudier, men dessa ställer krav på en bättre samordning än vad som sker i dag. Lärosätet och skolhuvudmännen genomför olika typer av uppföljningar som ska ge underlag till förbättringsåtgärder. Men bedömargruppen saknar en större samordning av dessa uppföljningar och utvärderingar.

Bedömargruppen ser positivt på att lärosätet så tydligt har markerat att skolledarna är en viktig samarbetspartner i arbetet att organisera VFU inom övningsskolorna. Bedömargruppen ser också att det tydliga ansvaret som skolledarna har fått en positiv effekt på övningsskolans ansvar för VFU inom lärarprogrammen. Särskilt handledarna upplever nu att de är lärare inom lärarutbildningen, och att de har ett särskilt ansvar för VFU och lärarstudenternas professionella utveckling.

Sammanfattningsvis utgör Mälardalens högskola enligt bedömargruppen ett intressant exempel på ett lärosäte som valt att samarbeta med ett mindre antal skolhuvudmän. Argumentet för det strategiska valet är att lärosätet ser små möjligheter att bygga en samverkan om en skolhuvudman bara finns med under ett år för sedan bytas ut mot en annan. Försöksverksamheten vid Mälardalens högskola visar också att flera områden kräver en längre tids förändringsarbete. Det gäller i det här avseendet särskilt frågor som handlar om samverkan mellan den högskoleförlagda och den verksamhetsförlagda utbildningen. Det handlar också om möjligheten för yrkesskickliga lärare att undervisa inom kurser som är högskoleförlagda och hur lärosätet och huvudmannen tillsammans kan göra lärarutbildningen mer forskningsbaserad.

Södertörns högskola

Södertörns högskola

Antalet studenter i en fullt utbyggd försöksverksamhet¹⁴: 550

Ansökan och dess utgångspunkter

Enligt ansökan från Södertörns högskola om försöksverksamhet med övningsskolor är syftet att skapa en lärarutbildning med tydligare fokus än tidigare på professionsutveckling för höjd kvalitet i VFU. I preciseringen av syftet framhålls att försöksverksamheten ska främja utvecklingen av ämnesdidaktik, metodik och VFU. Detta ska i sin tur bidra till att utveckla lärarnas undervisningsförmåga. Lärosätet avser att nå syftet bland annat genom att förstärka handledarnas kompetens, att utveckla verksamma lärare i sin profession och att praxisnära forskningsfrågor återkopplas till lärosätet. För att möjliggöra detta planerar lärosätet att skapa mötesplatser för ett systematiserat och kontinuerligt samarbete mellan studenter, lärare och forskare verksamma inom lärarutbildning och lärare verksamma i kommunens skolor. Mötesplatserna för praktikgemenskaper kallas centrum för professionsutveckling (CPU) och har till uppgift att knyta samman ett antal övningsskolor där studenterna genomför sin VFU. Lärosätet kommer successivt att bygga upp verksamheten med övningsskolor och övningsförskolor, och vid varje fas etableras ett nytt CPU. I slutet av försöksverksamheten ska sammanlagt fyra CPU ha etablerats och det totala antalet studenter uppgå till 1 100 fördelade på förskollärary- och samtliga tre grundlärarutbildningar. Principen bakom fördelningen av studenterna på övningsskolor är att uppnå en hög koncentration på varje övningsskola.

Modellen för försöksverksamheten har utvecklats i samråd med flera kommunala huvudmän och val av övningsskolor sker i enlighet med fyra kriterier. Innan försöksverksamheten inleddes tecknade lärosätet nya avtal med de deltagande huvudmännen med krav på att samtliga handledare skulle genomgå en handledarutbildning om minst 7,5 högskolepoäng och bli introducerade i användningen av den matris för professionsutveckling som lärosätet tillämpar. Lärosätet genomför utbildningen vid CPU, och där organiseras även olika former av professionsutvecklande aktiviteter. Här träffas även regelbundet handledarna och de särskilda lärarlag som ansvarar för VFU. Lärarlagen har både praxisnära kompetens med särskilt yrkesskickliga lärare och förskollärare samt ämnesdidaktiker från lärosätet. Varje lärarlag ansvarar för en grupp om cirka 15 studenter och leds av en VFU-lärare från

¹⁴ Universitets- och högskolerådets Beslut om deltagande i försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor, Diarienummer 1.2.3-00143-2014.

lärosätet. Verksamheten vid CPU ska även ge handledare stöd i bedömningen av studenterna under VFU.

När det gäller kontakten mellan lärosätet och övningsskolorna utses särskilt yrkesskickliga lärare och förskollärare som ansvariga från kommunen. Inom HFU är deras uppgift att inom ramen för delkurser med ämnesdidaktiskt och utbildningsvetenskapligt fokus ge ett praktiskt perspektiv. Det ska ske genom utbytesanställningar, där lärare anställda vid kommunen respektive lärosätet utbyter undervisning med varandra. De särskilt yrkesskickliga lärarna och förskollärarna ska ha en del av sin tjänst förlagda till ett CPU. Den ökade kontakten mellan lärosätets lärare samt forskare och lärare inom praxisfältet förväntas ge uppslag till forskning. De särskilt yrkesskickliga lärarna och förskollärarna ska involveras i den praxisnära forskning som bedrivs vid lärosätet. CPU ska även knytas till arbetet med samordning av insamling av empiri för studenters självständiga arbeten.

Kvalitetssäkring av försöksverksamheten sker genom regelbunden utvärdering i nära samarbete mellan lärosätet och medverkande övningsskolor i enlighet med uppgjorda avtal. Den akademiska ledaren vid lärosätet är ytterst ansvarig medan det operativa ansvaret läggs på en särskild projektledare.

Genomförande av den egna modellen

Lärosätet har tillsatt en styrgrupp för att sköta den operativa ledningen av försöksverksamheten. Denna betraktas inte som ett separat projekt, utan som integrerat i olika delar av lärosätets verksamhet. Enligt ledningen främjar en tydlig organisation uppföljningen av försöksverksamheten som ligger inom ansvarsområdet för prorektorn. Genom försöksverksamheten utvecklar lärosätet en mer direkt relation med huvudmännen, vilket enligt ledningen är positivt och stimulerar diskussionen om VFU, även nationellt.

Lärosätet följer i flera avseenden planerna i ansökan och det framkommer tydligt vid intervjuerna att CPU bildar navet i försöksverksamheten. Det är en av de förändringar som övningsskolorna har fört med sig. Övergripande ansvariga vid lärosätet redogör för att det tar ungefär två år av intensiva justeringar när ett CPU startas. I detta arbete har de processledare som finns vid varje CPU en viktig funktion som bidrar till att hitta de strukturer och rutiner som behövs för ett väl fungerande samarbete. Organisationen av CPU byggs successivt ut, och i dag uppgår antalet till sex inom lärosätets upptagningsområde. Enligt flera intervjuer har CPU blivit den mötesplats där handledarutbildning, seminarier etc. sker, vilket också är avsikten med den modell som lärosätet har infört. Vad CPU som mötesplats verkar ha inneburit för samverkan och för kompetensen hos handledarna framkommer senare i beskrivningen. Ledningen framhåller även den stora betydelse som

huvudmännens intresse har för genomförandet av försöksverksamheten. Exempelvis nämner de Järfälla kommun som var först med att införa CPU och vars engagemang får stor betydelse för den fortsatta lokala förankringen av försöksverksamheten med övningsskolor.

Skolhuvudmännens arbete framgår också i och med den ökade koncentrationen vid placering av studenter på VFU där kommunerna använder sig av olika strategier. Vissa kommuner betonar betydelsen av koncentration och anser att ett urval av förskolor och skolor är motiverat. I en annan kommun fungerar hela kommunen som ett övningsskoleområde där studenterna placeras i par. VFU-ansvariga på förskolan och skolan hävdar utifrån sin erfarenhet att en för hög koncentration av studenter kan skapa oro och är inte ändamålsenlig, i synnerhet inte för barn i förskolan och för elever som går sista året på gymnasieskolan. Utöver koncentration på övningsskolan lyfter även ledningen fram den koncentration som CPU innebär som mötesplatser med ökad delaktighet för studenter, handledare och VFU-lärare.

Studenterna som medverkar i intervjun representerar både de som deltar och de som inte deltar i försöksverksamhet med övningsskolor. Bedömargruppen uppfattar att CPU är ett etablerat begrepp som betecknar studenter som deltar i försöksverksamheten och att icke-CPU betecknar studenter som inte deltar. Studenterna är huvudsakligen positiva till CPU som mötesplats, men uppfattningarna om hur dessa centrum fungerar varierar och behandlas i sitt sammanhang i den fortsatta framställningen. Däremot menar studenterna att försöksverksamheten med övningsskolor inte diskuteras i någon större utsträckning. Samtidigt är de kritiska till att inte ha möjlighet att välja att delta i försöksverksamheten. Det senare upplevs dessutom som svårt, även om de skulle ha möjlighet att välja, eftersom studenterna upplever alternativen som oklara.

Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare

Lärosätet understryker betydelsen av en ökad samverkan med skolhuvudmännen och skolorna, och att det är en förutsättning för att försöksverksamheten med övningsskolor ska kunna genomföras enligt ansökan. Ledningen samt de program- och VFU-ansvariga på lärosätet betonar att försöksverksamheten innebär att glappet mellan teori och verklighet överbryggas och att samverkan breddas mellan lärosätet och skolan. Lärarutbildningen kommer därmed närmare praktiken, bland annat genom att parterna oftare möts för att diskutera gemensamma frågor och för att lära av varandra. Enligt skolhuvudmännen har arbetet med att utveckla samverkan med lärosätet pågått länge, men att kommunernas involvering i handledning och VFU ökar inom ramen för försöksverksamheten. Huvudmännen understryker viljan och

nödvändigheten av att vara med och påverka lärarutbildningen, samt att ett ökat engagemang underlättar rekryteringen av lärare.

De program- och VFU-ansvariga på lärosätet redovisar strukturerade samverkansformer som har utvecklats mellan lärosätet och skolhuvudmännen. Det finns flera exempel på kontaktytor där exempelvis de utsedda processledarna, som har i uppdrag att planera och rapportera arbetet, utgör en viktig länk. Huvudmännen har regelbundna möten där planering och uppföljning av försöksverksamheten tas upp. I den centrala styrgruppen är både lärosätet och skolhuvudmännen representerade och de har två möten per termin, likaså för planering och uppföljning.

Försöksverksamheten bidrar även till olika former av kompetensutveckling, som seminarier och workshoppar, som samlar både lärare och studenter. Detta är en arena för kollektivt lärande och VFU-handledarna på skolorna uttrycker sin uppskattning över de kompetenshöjande insatser som lärosätet erbjuder. Professionsutvecklingsseminarier anordnas med särskilt yrkesskickliga lärare som ledare. Det anordnas även kompetensutvecklingsdagar för studenterna på förskollärarytbildningen, där goda exempel synliggörs och studenterna får träna på att sätta ord på sin verksamhet. De program- och VFU-ansvariga på lärosätet konstaterar att samverkan medför att bedömningen av studenterna är mer rättssäker, att extra skickliga yrkesverksamma lärare undervisar på lärosätet och att gemensamma seminarier inför en kurs ökar förståelsen för kursens syfte och innehåll. Seminarier och workshoppar som erbjuds kan, som framgår ovan, vara betydelsefulla för professionsutvecklingen. Det finns däremot tillfällen när VFU-handledarna upplever att seminarierna är otydligt planerade och det kan då ifrågasättas om det är meningsfullt att medverka. De VFU-ansvariga på övningsskolorna konstaterar också att seminarierna som ingår i lärosätets planer inte har utvecklats som förväntat. I stort sett anser ändå bedömargruppen att CPU som mötesplats fungerar väl.

Som framkommit ovan deltar yrkesverksamma lärare, förutom i handledarutbildningen, i olika former av fortbildning. VFU-lärare som är engagerade i handledarutbildning och fortbildning får på motsvarande sätt genom kontakten med verksamheten nya möjligheter att inhämta frågor som är aktuella på skolan. VFU-lärarna framhåller att de kommer närmare skolans vardag samt att VFU-lärarna och VFU-handledarna utvecklar en större gemensam förståelse av VFU. De anser att det är viktigt att ta till vara på mötet mellan akademi och skola och hoppas på att samarbetet fortsätter och att konceptet för försöksverksamheten inkorporeras i VFU. VFU-handledarna förespråkar främst adjungerande tjänster som ger dem en möjlighet att både vara del av akademien och av ”praxis”.

VFU-portföljen är en databas men den är också en plattform för samverkan. Portföljen är ny och lärosätet beskriver att den har krävt en del anpassningar. Databasen ska bidra till att skapa kontinuitet och likvärdighet om studenterna skulle behöva byta handledare genom att en digital rapport alltid är tillgänglig. Handledarna och VFU-lärarna förbereder sin bedömning i förväg men träffas för att enas om en bedömning av studentens VFU. När bedömningar är svåra visar det sig oftast vara kopplat till förståelsen för VFU-portföljen och inte till själva bedömningen i sig.

Lärosätet vill utveckla samverkan med skolhuvudmännen. Huvudmännen å sin sida påpekar att för en kommunal organisation innebär försöksverksamheten, liksom VFU överlag, en utmaning logistiskt sett. Huvudmännen understryker därför principen om att verksamheten i skolorna går först, vilket betyder att eleverna går före studenterna. En utmaning som tas upp vid flera intervjuer är betydelsen av att försöksverksamheten är brett förankrad hos ledningen på skolorna. Det är viktigt att kunskapen inte är personbunden. Det tar tid att utveckla nya stabila rutiner och det upplevs som krävande att hålla konceptet levande, i synnerhet eftersom omsättningen på personal är omfattande. VFU-handledarna poängterar likaså vikten av att rektorerna behöver nås av information om försöksverksamheten, så att handledarna får möjlighet att delta i denna. Omsättningen av rektorer förutsätter fortlöpande information, för att säkerställa rektorernas förståelse av uppdraget. Program och VFU-ansvariga på lärosätet betonar i sin tur vikten av att samverkansavtalen följs upp och ses över, eftersom förhållandena i kommunerna kontinuerligt förändras.

Studenterna ger en delvis annan bild än lärosätet när de uttrycker att strukturerna som lärosätet beskriver inte alltid fungerar i praktiken. De kan få information om placering precis dagarna innan VFU, de förbereds i mindre utsträckning inför VFU och erfarenheterna av VFU efterbehandlas i liten utsträckning. Studenternas uppfattning varierar och de studenter som deltar i försöksverksamheten har en mer positiv bild av samverkan mellan lärosätet och skolan än vad studenter som inte deltar i försöksverksamheten har. Studenter som deltar i försöksverksamheten konstaterar i större utsträckning att introduktionen inför VFU fungerar samt att studenterna och handledarna på de mottagande övningsskolorna är välinformerade om uppgifterna från lärosätet. Studiemanualen är informativ och efterbehandlingen fungerar likaså väl. Studenter som inte deltar i försöksverksamheten upplever däremot brister i samverkan. Handledarna är inte informerade om de uppgifter som studenten har med sig, informationen från lärosätet är otydlig och olika parter bär med sig olika information till VFU, vilket signalerar att kommunikationen brister.

Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning

Lärosätet lägger vikt vid att tydliggöra studenternas progression, som är beskriven i varje kursmål och kopplar till den professionsutvecklingsmatris som har utvecklats för att systematiskt följa upp studenternas framsteg. Genom matrisen får studenterna, enligt lärosätets VFU-lärare, goda möjligheter att följa och styra sin professionella utveckling. VFU-lärarna och VFU-handledarna fungerar nu som team och bedömningen har blivit mera rättssäker. Genom det ökade samarbetet nås handledare direkt av informationen från VFU-lärare och studenten behöver inte längre bära information mellan lärosätet och skolan. Möjligheter att identifiera studenter i behov av stöd utvecklas i och med försöksverksamheten. VFU-lärarna och VFU-handledarna är av uppfattningen att de nya samverkansformer som utvecklas tack vare försöksverksamheten har kommit för att stanna. Studenternas erfarenheter av matrisen varierar däremot. Det finns vissa exempel på att handledare inte kan tolka matrisen, vilket ibland medför att studenterna får hjälpa till med att fylla i utfallet. Andra exempel visar på att matrisen fungerar väl. Avgörande för hur väl matrisen fungerar är handledarens förståelse både av dess innehåll och av hur den är tänkt att användas.

Erfarenheterna från VFU varierar bland studenterna. Enligt flera studenter som deltar i försöksverksamheten fungerar VFU väl, bedömer bedömargruppen. Studenterna blir efter varje VFU-period utvärderade och upplever att VFU kvalificerar dem för det kommande yrket med en växande trygghet i att stå inför klass. Studenterna pekar också på positiva erfarenheter av möjligheterna till reflektion med utgångspunkt i professionsutvecklingsmatrisen. Även om positiva exempel ges av studenter som inte deltar i försöksverksamheten är den gruppen mer kritiskt inställd till hur VFU organiseras. Studenter som inte deltar anser inte att lärosätet satsar likvärdigt på VFU. Av intervjun framgår att de inte genomför samma form av utvärdering efter en VFU-period som de studenter som ingår i försöksverksamheten.

Kurser har anpassats till försöksverksamheten med övningsskolor genom att VFU placeras i mitten av kursen. De övergripande ansvariga är medvetna om att studenterna kan tycka att det blir splittrat, men lärosätet gör än så länge bedömningen att fördelarna är fler än nackdelarna. Det underlättar för kopplingen mellan VFU och HFU, menar de. De operativt ansvariga tar även upp samordnaruppdraget för VFU inom olika program, som bara är något år gammalt. Uppdraget skapar en bättre möjlighet att följa upp VFU och även hur kopplingen till HFU fungerar genom att det nu finns en kontinuitet i ansvaret. Tidigare hade lärosätet nya kursansvariga för varje termin. Operativt ansvariga poängterar också att kopplingen mellan teori och praktik har stärkts, och här har matrisen varit ett stöd. Vid ett CPU prövar de även att utveckla fältstudier och

menar att tvärutbytet och lärandet mellan programmen har ökat bland annat till följd av samordnaruppdraget för VFU inom olika program. Arbetet med kursintroduktionen har förfinats och ansvaret har tydliggjorts mellan lärosätet och skolhuvudmännen. De operativt ansvariga föreslår även att lärare som har en teoretisk kurs kan skriva en kort promemoria till handledaren inför VFU.

Erfarenheter av trepartssamtal varierar bland VFU-handledarna och studenterna. Studenter som inte deltar i försöksverksamheten pekar på vissa brister i genomförandet av trepartssamtalen. De menar att VFU-läraren tar mycket plats på bekostnad av handledaren, och att riktlinjerna för hur samtalen ska genomföras är otydliga. Enligt de program- och VFU-ansvariga på lärosätet är samtalen tydligt strukturerade med en klar rollfördelning mellan de tre parterna. Ambitionen är att deltagarna ska uppleva sig trygga i situationen och därför föregås samtalen av att VFU-läraren besöker övningsskolan, guidad av studenten, där samtalet ska genomföras. Fokus läggs på formativa samtal och följer strukturen i den matris som uppgjorts. Erfarenheter enligt de program- och VFU-ansvariga på lärosätet är att samtalen ger en god bild av studentens erfarenheter i verksamheten. Uppkomna problem kan i allmänhet lösas i ett tidigt skede. De poängterar även betydelsen av att skapa en relation till de ansvariga i kommunen. Den närmare samverkan som försöksverksamheten har lett till underlättar uppföljningen av studenterna och behov av stödjande åtgärder kan diskuteras kollektivt. Kraven som ställs på studenterna tydliggörs, vilket de program- och VFU-ansvariga på lärosätet anser förbättrar kvaliteten i VFU. Dessa uppfattningar delas också av VFU-handledarna som framhåller värdet av att VFU-lärarna, studenterna och handledarna träffas på skolan. De upplever sig bättre rustade än tidigare, de vet vad de ska göra och bedömningsmatrisen ger ramar åt trepartssamtalet. Det praktiska förenklas av att alla möten och aktiviteter bokas in redan vid det första mötet. Utrymmet för snabb hantering av dilemman är större eftersom en färdig organisation för samverkan finns på plats. Sammantaget menar handledarna att kontakten med lärosätet är kvalitetsdrivande och innebär en kontinuerlig fortbildning, eftersom försöksverksamheten upplevs som en fortgående skolförlagd fortbildning.

Handledarutbildning och handledning

Enligt bedömargruppen ägnas utbildningen av kompetenta handledare stor omsorg. Det är ett krav att handledarna för studenterna som ingår i försöksverksamheten ska ha genomgått en handledarutbildning om 7,5 högskolepoäng. Försöksverksamheten innebär en expansion av handledarutbildningen och genom etableringen av CPU genomförs utbildningen lokaliserad till olika lokala miljöer.

Olika skolhuvudmän ger enligt handledarna olika förutsättningar för deltagande i handledarutbildningen. Vissa kompenserar tiden för utbildningen, andra inte. Deltagandet i utbildningen har enligt handledarna däremot underlättats av att den har lokaliserats till CPU. Om huvudmannen framför synpunkter på en kurs upplever handledarna att lärosätet beaktar dem. En fördel med utbildningen är att den bidrar till att skapa en gemensam begreppsapparat mellan handledarna, samt att deras uppdrag blir tydligare. Handledarna uttrycker att de nu förstår att de är lärarutbildare och känner sig som del av ett "VFU-kollegium" på övningsskolan. Inom vissa kommuner finns det även nätverk för handledare vilka stärker handledarnas möjlighet till kollegialt lärande. Enligt de operativt ansvariga har handledarutbildningen lett till att skolornas kvalitet har blivit jämnare och att examinationen har blivit mer rättssäker. Det här betyder också att fler studenter blir underkända och behöver göra om sin VFU. Utöver handledarutbildningen finns en fortsättningskurs som har väckt allt större intresse bland vissa skolhuvudmän. Andra skolhuvudmän framhåller att intresset för handledarutbildningen minskar trots att behovet är fortsatt stort.

VFU-lärarna följer sina studenter genom hela utbildningen, vilket betyder att de tillsammans med övningsskolans handledare har goda förutsättningar att följa studenternas professionsutveckling inom VFU. Genom det här upplägget kommer den summativa bedömningen av studenten, det vill säga godkänd eller icke godkänd, inte som en överraskning utan som en konsekvens av en systematisk uppföljning.

Studenternas erfarenheter av handledning varierar både bland dem som deltar och inte deltar i försöksverksamheten. Flera av de studenter som deltar i försöksverksamheten är nöjda med sin handledning. De upplever sig få tillräckligt med tid och noterar att handledarna prioriterar handledning till exempel genom att ibland avboka andra möten. Studenterna uppskattar även tillfällena när alla inom en grupp är samlade och kan diskutera sina erfarenheter. Enligt en del studenter finns det en koppling mellan handledarens kompetens och i vilken utsträckning de upplever progression mellan VFU-perioderna. Primärt är det inte lärosätets upplägg av VFU som är avgörande för upplevelsen av progression, utan kompetensen hos den enskilda handledaren. Kritik mot handledning är mera framträdande bland studenter som inte deltar i försöksverksamheten. Handledningen upplevs av flera studenter som vag och oengagerad. Omdömen som används är att handledningen ibland är ostrukturerad och visar på brister i kontakten mellan skolan och lärosätet. Likaså beskrivs bedömningen som diffus och instruktionerna för hur bedömningsblanketter ska fyllas i är svårbegripliga. En del studenter känner sig stå utanför en positiv utveckling.

Forsknings- och utvecklingsarbete

Som framgått av ansökan förväntas den ökade kontakten mellan lärosätets lärare och forskare samt lärare inom fältet ge uppslag till praktiktäna forskning. Vid bedömargruppens intervjuer 2016 betonade ledningen betydelsen av att utveckla praktikorienterad forskning och kompetens. Samma accentuering görs även vid intervjun 2019. En etablerad forskningsplattform används för att motivera forskare att engagera sig i lärarutbildningen som forskningsobjekt. Särskilt yrkesskickliga lärare och förskollärare ska enligt ledningen involveras i praktiktäna forskning, och CPU kan även knytas till forskningsarbetet, exempelvis genom samordning av insamling av empiri för lärarstudenternas självständiga arbeten.

De övergripande program- och VFU-ansvariga på lärosätet samt VFU-lärarna på lärosätet framhåller fortsatta svårigheter att påbörja arbetet, trots medel och trots forskningsplattformen. Vid intervjun 2016 framkom att lärosätets lärare är rörliga, det vill säga att om de får forskningsanslag försvinner de till andra uppgifter. Tillsvärdare redovisas inga renodlade forsknings- och utvecklingsprojekt (FoU-projekt) som direkt utgår från försöksverksamheten eller konkreta åtgärder för att involvera CPU i insamling och samordning av empiriskt underlag för studenternas självständiga arbeten. Dock har försök gjorts att utveckla former för samverkan för att möjliggöra både praktiktäna självständiga arbeten samt praktiktäna forskningssamarbeten.

Samtliga grupper uppger att utbildning är tidskrävande och att utrymmet för forskning är begränsat. Försöksverksamheten med praktiktäna forskning (ULF – utveckling, lärande, forskning) skapar samtidigt förväntningar. Lärarna är ändå överens om att FoU-verksamhet underlättas genom försöksverksamhetens CPU, och som goda ansatser nämns forskarcirklar och seminarier med forskare som medverkande. De VFU-ansvariga och handledarna vid övningsskolorna menar att små förändringar pågår kontinuerligt och ger klara indikationer på att utveckling sker även om uppgifterna före och efter VFU tar mycket tid. Däremot ges flera exempel på FoU-inriktade aktiviteter som växer fram i anslutning till försöksverksamheten. Lärosätet och huvudmännen har tillsammans gjort ett studiebesök till Linnéuniversitetet, för att studera så kallade verksamhetsintegrerade utbildningsdagar som utvecklats inom Linnéuniversitetets försöksverksamhet med övningsskolor. Efter studiebesöket prövas verksamhetsintegrerade utbildningsdagar av Huddinge kommun, som anpassar och utvecklar idén till den egna verksamheten. Järfälla kommun redovisar en forskningscirkel för samhällsvetare och ett kompetensutvecklingsprojekt för handledare i naturvetenskap. VFU-handledare är positiva till möjligheterna att engagera sig i forsknings- och utvecklingsorienterad verksamhet och nämner ett samverkansprojekt tillsammans med lärosätet som rör

samhälle och demokrati. De menar att skolarbetet på det här sättet får en viss vetenskaplig förankring.

Systemet med adjungerade lärare som arbetar både i kommunen och på lärosätet utvecklas enligt lärosätet till en form av samverkan som innebär en ökad kontakt med forskning. En lärare som deltar i försöksverksamheten följs av en forskare inom ramen för temat kollegialt lärande. Vidare framkommer det att mycket forskning kommuniceras på seminarier. Exempel på sådan verksamhet är forskningscirklar för de studerande som går förskolläraryrket. Både de VFU-ansvariga på lärosätet och handledarna vill ha mer information om uppgifter och projekt som studenterna arbetar med. Ledningen framhåller att det finns tankar om att utveckla CPU som en arena för fortbildning och forskarutbildning.

Sammanfattningsvis noterar bedömargruppen att ledningen på lärosätet betonar att möjligheterna för en skolnära forskning främjas av att samverkan mellan lärosätet och skolan växer och av att en forskningsplattform har etablerats, som försöksverksamheten kan utnyttja. På liknande generella sätt formulerar sig de program- och VFU-ansvariga på lärosätet, när de framhåller vikten av att uppmärksamma den pedagogiska praktiken eftersom den berikar den pedagogiska forskningen. Studenterna ger exempel på medverkan i FoU-projekt och på möjligheter att delta i fältstudier, men för studentgruppen framstår FoU-verksamheten som svagt prioriterad. De forskningsambitioner som formuleras i ansökan har inte förverkligats i någon större utsträckning, enligt bedömargruppen.

Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten

Enligt lärosätets ledning utvecklas det uppföljande kvalitetsarbetet. Utvärderingar samt återkoppling uppges ingå som en naturlig del av försöksverksamheten med övningsskolor. Den diskuteras i olika sammanhang och på olika ansvarsnivåer. Regelbundna träffar inom ramen för kvalitetsarbetet ordnas mellan skolhuvudmännen och lärosätet. Erfarenheter från VFU-kurserna sprider sig, enligt ledningen, även till verksamhet i skolor som inte ingår i försöksverksamheten. Dessutom ökar samspelet mellan de parter som är involverade i försöksverksamheten inom lärosätet. Liksom lärosätets ledning framhåller även företrädare för de övergripande och operativt VFU-ansvariga att de på olika sätt är engagerade i att sprida erfarenheter från försöksverksamheten. Spridning sker på nationella konferenser, via nätverk för storstadsregionen och andra nätverk samt genom muntligt utbyte.

De övergripande ansvariga menar att CPU utvärderas varje år och en översyn av VFU-kurserna pågår på samtliga program för att se över

användningen av begrepp. Ytterligare nämns den nya rollen VFU-kursansvarig som har inrättats till följd av försöksverksamheten. Rollen medför bättre kontinuitet när det gäller ansvar och uppföljning av resultat. Lärosätet arbetar också med att hitta nya rutiner där digitala utvärderingar genomförs på plats för att öka svarsfrekvensen. VFU-portföljen som verktyg kan vidareutvecklas och därmed också ge ett ökat stöd i uppföljningen. Åtgärder för att komma tillrätta med kritik från VFU-handledarna som kommit fram i uppföljningen, över att begrepps-förståelsen vållar problem, beaktas av lärosätet i handledarutbildningen och genom att VFU-kurserna på samtliga program ses över. En strävan är att på begreppsnivå skapa en större samsyn och enhetlighet.

Flera exempel på hur försöksverksamheten med övningskolor bidrar till att utveckla utbildningens kvalitet ges av de övergripande ansvariga för program och VFU på lärosätet, de operativt ansvariga för VFU och VFU-handledarna. Generellt sett anses kvaliteten i utbildningen öka. Den handledarutbildning som är utlokaliserad till CPU och kravet på handledarkompetens bedöms som den enskilt viktigaste åtgärden för att höja utbildningens kvalitet. Dessutom framhåller de som positiva exempel att bedömningen av studenter är mer likvärdig. Kursuppföljning och kursutvärdering återkopplas i högre grad till studenterna och över huvud taget ökar inslaget av professionella samtal i olika grupper. Studenterna ger en delvis annan bild. Enligt studenterna är VFU en stor fråga i utbildningen och för deras förväntningar om hur den praktiska kvalificeringen för yrket är upplagd och fungerar. De saknar återkoppling på de kursutvärderingar som de deltar i, och menar att det ibland är svårt att se sambandet mellan utvärderingar och åtgärder. Studentperspektivet upplevs därför av bedömargruppen inte ha blivit tillräckligt beaktat.

Den samverkan som sker mellan lärosätet och handledarna, exempelvis om utvärdering, är huvudsakligen muntlig. Den dokumenterande uppföljningen av försöket uppges vara oklar men bedömargruppen noterar att insamling av erfarenheter skett efter läsår 2015/16, 2016/17 samt 2017/18. Dock har deltagarnas svarsfrekvens varit låg så resultaten har tolkats som indikationer. Företrädare för övningskolorns ledning upplever att få uppföljande utvärderingar har genomförts under försöksverksamhetens gång.

Samlad bedömning Södertörns högskola

Södertörn högskola följer i flera avseenden de riktlinjer som ingår i ansökan. Lärosätet har gjort ett strategiskt val för sin försöksverksamhet genom att etablera ett antal lokala centrum för professionsutveckling. Uppfattningen bland de intervjuade är genomgående positiv till att CPU har fått en central roll som samverkande mötesplats. Huvudmännens stora betydelse och deras intresse för genomförandet av försöksverksamheten poängteras av lärosätets ledning.

Försöksverksamheten innebär breddade kontakter mellan skola och lärosäte, och lärarutbildningen upplevs komma närmare verksamheten. Bedömargruppens samlade uppfattning är att CPU positivt bidrar till en nära och mångsidig samverkan mellan övningsskolorna, kommunen och lärosätet samt till lärarnas, särskilt handledarnas, kompetensutveckling. Placeringen av handledarutbildningen och av olika fortbildande verksamheter vid CPU bidrar till kompetensutveckling bland handledarna, lärarna och studenterna. Intresset för handledarutbildningen uppges ha vuxit till följd av att CPU är utplacerade inom lärosätets upptagningsområde och övningsskolans handledare upplever att de krav som ställs på studenterna har tydliggjorts. Handledarna menar sig vara bättre rustade än tidigare att hantera sitt uppdrag och liksom lärosätets lärare upplever de att den tätare samverkan som försöksverksamheten lett till underlättar uppföljningen av studenterna. Dessutom diskuteras behov av stödjande åtgärder kollektivt och tidigare i studierna än förut. Kommunerna inom lärosätets upptagningsområde är olika, och lokalt anpassade prioriteringar innebär olika lösningar i strävan efter att åstadkomma en ändamålsenlig koncentration av studenter på en övningsskola. I flera kommuner har ett urval av skolor gjorts, medan alla skolor i en annan kommun tar emot två VFU-studenter vardera.

Kvaliteten i bedömningssamtalen anses både av lärosätets och övningsskolornas handledare ha höjts i VFU och inom anslutna kurser. Som exempel nämns att rättssäkerheten i bedömningen har ökat, att professionsutvecklingsmatrisen ger struktur och ett tydligt innehåll i trepartssamtalen och att ansvarsfördelningen mellan olika parter har preciserats. Samtidigt som handledarna betonar fördelarna med CPU, så konstaterar de att organisationen för att upprätthålla och utveckla verksamheten vid CPU är arbets- och tidskrävande.

Bland studenterna varierar omdömena om VFU beroende på om de deltar i försöksverksamhet eller inte. För deltagande studenter är VFU väl tillrättalagd, introduktioner inför VFU fungerar och handledare på mottagande övningsskolor är välinformerade om uppgifter de för med sig från lärosätet och om möjligheter till reflektion med utgångspunkt i matrisen för professionsutveckling. Studenter som inte deltar ger också positiva omdömen, men kritiska synpunkter väger över och huvudbudskapet kan sammanfattas i omdömet att lärosätet inte satsar likvärdigt på deras VFU.

Kopplat till försöksverksamheten har lärosätet genomfört vissa ansatser till att utveckla den praxisorienterade FoU-verksamheten, men vid intervjuerna framkom att ambitionerna tillsvidare inte har utvecklats. Bland skälen nämndes bland annat svårigheter att frigöra forskande personal. Fortfarande är strävan att genom forskningsaktiviteter följa upp försöket. En omständighet som enligt bedömargruppen kan bli utmanande för en sådan följeforskning är att den samverkan som pågår

mellan lärosätets och skolans VFU-lärare är huvudsakligen muntlig. Den dokumenterande uppföljningen av försöket uppges däremot vara oklar.

Bedömargruppens samlade slutsats är att försöket, bortsett från FoU-verksamheten, i huvudsak har utvecklats planenligt. Former för samverkan som har initierats när försöksverksamheten inleddes förtydligas och fördjupas efterhand och är i dag en etablerad verksamhetsform, medan innehållet efterhand vidareutvecklas och förändras. Etableringen av CPU kan ses som ett gott exempel på hur en samverkansstruktur som också möter behovet av kompetensutveckling kan etableras. Handledarutbildningen och olika former av fortbildning har inneburit en påtaglig kompetenshöjning, och kommunerna har utvecklat olika modeller för att möta kravet på koncentration. Bedömargruppen frågar sig ändå, som fallet är i en kommun, om en genomgående placering av två studenter per övningsskola är ett relevant riktmärke för koncentration. Med tillfredsställelse noterar bedömargruppen att försöket har mottagits väl av huvuddelen av de studenter som deltar. Det är samtidigt en utmaning för lärosätet att erbjuda samtliga studenter en likvärdig utbildning, med hänsyn till att vissa studenter inte deltar i försöksverksamheten. Långsiktigt försäkrar lärosätets, huvudmännens och övningsskolans representanter enhälligt att behålla den organisation med CPU som har byggts upp under försöksverksamheten med övningsskolor.

Umeå universitet

Umeå universitet

Antalet studenter i en fullt utbyggd försöksverksamhet¹⁵: 960

Ansökan och dess utgångspunkter

I Umeå universitets ansökan om försöksverksamhet med övningsskolor framgår att lärosätet vill öka lärarutbildningens kvalitet och utveckla studenternas professionsanknytning. Vägen dit går genom ett ökat samarbete mellan lärosätet och skolorna inom ramen för VFU, men även genom kompetensutveckling i form av handledarutbildning och att adjungerade lärare från skolan undervisar i lärarprogrammen. Dessutom har lärosätet ambitionen att utveckla gemensamma forsknings- och utvecklingsprojekt, som i förlängningen kan spridas till regionens övriga skolor.

När försöksverksamheten är fullt utbyggd ska den omfatta sammanlagt 930 studenter vilket är hälften av studenterna inom lärosätets lärarutbildningar. För att anpassa försöksverksamheten till regionala förhållanden, ska försöksverksamheten efterhand byggas ut till att även inkludera ett antal glesbygdsskolor inom regionen. Lärosätet planerar att samarbeta med övningsskolor i olika geografiska och sociala miljöer, för att studenterna ska få en tillräckligt bred erfarenhet.

Innan försöksverksamheten inleds gör lärosätet en kartläggning, för att få en uppfattning om befintlig handledarkompetens.

Handledarkompetensen är en viktig grund vid prövningen av de skolor som är intresserade av att delta, och lärosätet erbjuder en distansutbildning för handledare på 7,5 högskolepoäng. I första hand ska försöksverksamheten med övningsskolor knytas till skolor som har förstelärare. Förstelärarna bildar där mentorsgrupper för andra handledare och blir en resurs inom handledarutbildningen. Lärosätet undersöker även möjligheten att utöka antalet adjungerade lärare som deltar i lärarutbildningarnas högskoleförlagda utbildning.

Lärosätets institutioner med uppdrag inom VFU tilldelas ett utökat kursansvar, för att bidra till införandet av övningsskolor och medverka till varje students utveckling under VFU. Förutsättningarna för det utökade kursansvaret bedöms av lärosätet som goda utifrån de system som respektive lärarprogram redan har utarbetat. Övningsskolornas handledare bedömer studenternas yrkeskunnande under VFU med hjälp av lärosätets bedömningsunderlag. För att säkerställa övningsskolornas

¹⁵ Universitets- och högskolerådets Beslut om deltagande i försöksverksamhet med övningsskolor och övningsförskolor, Diarienummer 1.2.3-00143-2014.

kvalitet i skolans ledning, organisation, undervisning och utvecklingsarbete, ska skolorna fortsättningsvis lämna redovisningar till lärosätet.

Målen är högt ställda i ansökan för att genom försöksverksamheten utveckla samverkan på flera plan mellan högskoleförlagd och verksamhetsförlagd utbildning. Ytterst visar ansökan på en hög ambition att stärka utbildningens professionella orientering, och därmed bidra till lärarutbildningens kvalitetsutveckling. I sin ansökan har lärosätet beaktat åtgärder som rör kompetens och samverkan, medan det inte lika tydligt framgår hur man ska uppnå en koncentration av studenter och handledare.

Genomförande av den egna modellen

Under försöksverksamhetens första tre år har lärosätet haft svårigheter med att uppnå intentionerna i ansökan. För att bygga upp en tydligare projektorganisation som ska förbättra förutsättningarna för dialogen med skolhuvudmän och skolledare, har organisationen för försöksverksamheten förändrats från 2018. Det två nya projektledarna avsätter tid för att besöka kommuner och övningsskolor, så att de kan skapa förutsättningar för en högre grad av delaktighet. Planen för en förtydligad samverkan är att övningsskolorna ska utarbeta handlingsplaner och att avtalen med skolhuvudmännen ska förlängas fram till 2020. Lärarutbildningen är viktig för regionen, och därför ingår försöksverksamheten med övningsskolor som en del av ett större samverksavtal för VFU. På lärosätets möten med rektor och styrelse ingår numera en stående punkt om VFU-samverkan. Skolcheferna har efter förändringen noterat bättre ledning och tydligare organisering av försöksverksamheten med övningsskolor.

VFU-avtalen med skolhuvudmännen förändras inte inom försöksverksamheten från 2018. Däremot skriver lärosätet särskilda tilläggsavtal med övningsskolorna, eftersom avtalen i sin nuvarande form upplevs som otydliga. En uttalad önskan från skolhuvudmännens sida är att parternas ansvar och åtaganden bör vara mer konkret utformade, så att det klart framgår vilka förutsättningar som gäller för försöksverksamheten. En annan önskan är att det ska finnas principer för hur beviljade medel fördelas.

Att samla flera studenter på samma övningsskola ger ökade möjligheter till gemensam reflektionstid, som i sin tur, enligt bedömargruppen, verkar påverka kvaliteten. Genom att minska antalet övningsskolor räknar både lärosätet och skolhuvudmännen med att uppnå en högre grad av koncentration av handledare och studenter. Skolhuvudmännen uppger att de från 2018 inte längre placerar studenter på många olika skolor, utan i första hand på skolor som tilldelats uppdraget som övningsskola. Några skolhuvudmän framhåller att försöksverksamheten har lett till att

VFU i högre grad än tidigare diskuteras inom förvaltningen. De flesta studenter vill göra sin VFU i närheten av campus i Umeå, vilket betyder att det är svårare att placera studenter i de mindre kommunerna på längre avstånd. Studenterna är däremot nöjda med engagemanget som de mindre kommunerna visar inom VFU. Här ordnas kontinuerligt lokala seminarier för handledare och studenter, där innehållet synkroniseras med kurser på lärosätet. Detta medför i förlängningen att man etablerar lokala system för kvalitetsutveckling, menar bedömargruppen.

Efter omtaget 2018 placeras minst två studenter från varje kurs i en övningsförskola respektive i övningsskolor som är grundskolor för att säkerställa en viss koncentration. Studenterna förhåller sig positiva till detta, men anser att det krävs fler än två studenter på samma övningsskola för att genomföra seminarier eller skapa förutsättningar för kollegialt lärande. Trots att koncentration är en av de bärande principerna i försöksverksamheten, har flera studenter inte fått möjlighet att uppleva någon VFU-period med flera studenter på samma övningsskola. Bland studenterna uttrycks flera fördelar med att få möta olika handledare på övningsskolorna, och därmed få fler möjligheter att studera och prova olika undervisningsmetoder. Inom övningsförskolan tycker studenterna att det är positivt med flera studenter på samma förskola, under förutsättning att inte blir för många på samma avdelning. På övningsskolorna som är stora gymnasieskolor har koncentrationen inte inneburit någon större förändring, eftersom ett stort antal studenter genomförde sin VFU på några få gymnasieskolor redan innan försöksverksamheten inleddes.

Omtaget av försöksverksamheten med övningsskolor under 2018 har även skapat vissa farhågor. Övergripande ansvariga på lärosätet ser en fara i att prioritera försöksverksamheten med övningsskolor om utbildningen av handledare och satsningar på andra kvalitetsaspekter hamnar i bakgrunden. De nämner även det negativa med att skolor som har lång erfarenhet av att ta emot och handleda studenter inte blir uttagna som övningsskolor. Både skolhuvudmän och lärosätets övergripande ansvariga tycker att det är problematiskt att inte alla kommuner i regionen och alltför få friskolor deltar i försöksverksamheten. En viss oro framkommer också för skolor som av olika anledningar inte har möjlighet att fungera som övningsskola. Skolhuvudmännen betonar för bedömargruppen att handledarna på övningsskolorna visserligen får mer träning att handleda och bedöma studenter, men att många andra skolor har lärare som är skickliga på att undervisa.

En omständighet som upplevs utmanande är att studenter inom en kurs fördelas så att en del gör sin VFU på övningsskolor, medan andra genomför sin VFU på skolor utanför försöksverksamheten. Studenterna har svårt att förstå skillnaden mellan övningsskolor och andra skolor och även grunden för uppdelningen. Lärosätets VFU-lärare instämmer, och menar att de inte kan utforma uppgifter som drar fördelar av en närmare

samverkan mellan lärosätet och skolan när flera studenter står utanför försöksverksamheten.

Samverkan med skolhuvudmän, skolor och handledare

Universitetsledningen betonar betydelsen av en samverkan med regionen där båda parter har ett ömsesidigt intresse av att utveckla olika samverkansformer. Samtidigt påpekar ledningen att flera pågående samverkansprojekt överlappar varandra. Det regionala samverkansrådet har hand om frågor som rör VFU, forsknings- och utvecklingsprojekt, praktiktäna forskning inklusive den som planeras inom ramen för avtal som rör försöksverksamheten med praktiktäna forskning (ULF – utveckling, lärande, forskning). Skolhuvudmännen har svårt att urskilja vad som specifikt gäller för tilläggsavtalet inom försöksverksamheten, vilket kan förhindra möjligheter att påverka det nya samverkansavtalet. Vid intervjuerna framkommer att utformningen av avtalet med övningsskolorna försvårar tolkningen av hur ansvaret fördelas mellan lärosätet, skolhuvudmannen och övningsskolan.

Lärosätets VFU-koordinator och VFU-lärare beskriver hur försöksverksamheten under de första åren har haft ett större fokus på övningsskolorna än på lärosätets verksamhet. Trots detta visar skolhuvudmännen en viss besvikelse över avsaknaden av samverkan utöver den som direkt rör studenternas VFU. Samverkan inom respektive huvudman anses fungera bättre än samverkan mellan huvudman och lärosäte samt mellan olika huvudmän. Efter omtaget 2018 deltar de nya projektledarna i olika forum på lärosätet. De besöker också alla kommuner för att utveckla samarbetet, bland annat genom att åtgärda de brister som framkommit.

Flera av skolhuvudmännens VFU-samordnare har som uppgift att hålla ihop försöksverksamheten med övningsskolorna. Både lärosätets VFU-koordinator och skolhuvudmännens VFU-samordnare efterfrågar fler mötestillfällen på lärosätet, för att tillsammans skapa bättre förutsättningar för VFU. Bland studenterna framkommer olika uppfattningar om hur närvarande VFU-samordnarna är, vilket kan bero på lokala förhållanden som varierar mellan olika skolhuvudmän. I små kommuner har VFU-samordnaren ansvar för alla skolor och övningsskolor, medan varje stor gymnasieskola har en egen VFU-samordnare. Förskolor har oftast en egen VFU-samordnare vid förvaltningen.

Flera av skolhuvudmännens VFU-samordnare tar ett stort ansvar för VFU, genom att leda lokala seminarier och kontinuerligt följa upp varje studentgrupp. Hos någon huvudman går även VFU-samordnaren igenom bedömningsunderlagen tillsammans med alla studenterna. Studenterna

påpekar att mindre kommuner på geografiskt stort avstånd från lärosätet särskilt anstränger sig för att få fler studenter och exempelvis genomför gemensamma aktiviteter som påverkar utbildningens kvalitet. För att så optimalt som möjligt kunna möta studenternas behov efterfrågar VFU-samordnarna mer lättillgänglig information om studenternas kurser och VFU-uppgifter. De efterfrågar även mer inspiration från lärosätet, exempelvis via webb-baserade seminarier för handledare om kursernas innehåll eller andra aktuella ämnen.

Lärosätets VFU-ansvariga ser positivt på utvecklingen hittills efter 2018. De framför även önskemålet att kommunernas VFU-samordnare genom någon form av kombinationstjänst kunde ha en viss andel av sin tjänst på lärosätet, för att gynna parternas samverkan ytterligare. De hoppas också att samverkan via regeringsuppdraget försöksverksamhet med praktisknära forskning (ULF – utveckling, lärande, forskning) på sikt kan leda till ett mer kontinuerligt samarbete. VFU-handledarna ser fram emot att tillsammans med lärosätet skapa en organisation för extern samverkan.

Enligt lärosätets VFU-koordinator är studenternas inställning till samarbete och kollegialt lärande på övningsskolorna förknippad med den VFU-ansvariges närvaro och tillgänglighet på skolan. Frågan om VFU-ansvarigs tillgänglighet har ännu inte lyfts i samverkansgruppen, noterar bedömaregruppen. Flera av parterna relaterar däremot till UKÄ:s rekommendationer i delrapporten och uttalar påtagliga fördelar med en VFU-ansvarig person på varje övningsskola.

Lärosätets VFU-ansvariga ser positiva effekter för de studenter som har ingått i övningsskolans lokala seminarieverksamhet, och menar att integreringen av teori och praktik är mer påtaglig där. Även studenter som fått möjlighet att delta i lokal seminarieverksamhet upplever en tydligare integrering mellan VFU på övningsskolan och den högskoleförlagda utbildningen. Lärosätets VFU-koordinator efterfrågar ändå större inblick i arbetet på övningsskolan, och ser dessutom gärna att studenterna tar med sig underlag från undervisningen under VFU till lärosätets övriga kurser. Samma grupp vill också att studenterna ska få möjligheter till aktiviteter på sin övningsskola mellan VFU-perioderna.

Verksamhetsförlagd utbildning i relation till högskoleförlagd utbildning

Hos lärarna på lärosätet finns en ambition om att studenterna ska kunna samla dokumentation under sin VFU för analys och reflektion under den högskoleförlagda delen av utbildningen. Flera av studenterna uttrycker att de i högre utsträckning ser VFU-perioden som en tid när de kan pröva didaktiska moment som behandlats i de högskoleförlagda kurserna. Studenterna efterfrågar därför ännu tydligare koppling mellan kurserna

på högskolan och VFU. De menar att samarbete genom kursuppgifter mellan VFU och övriga kurser kan påverka kvaliteten i utbildningen i en positiv riktning. Studenterna uttrycker också önskemål om att besked om VFU-placeringar måste komma i god tid, eftersom de ibland tilldelas sina placeringar precis innan perioden börjar.

Lärosätets VFU-lärare och programansvariga framhåller en långvarig erfarenhet av trepartssamtal och att de efter hand utvecklat sitt eget koncept för den verksamheten. Varje student deltar i minst tre samtal under sin utbildning. De besökande VFU-lärarna erbjuder utbildning i att genomföra trepartssamtal, vilket på sikt bedöms öka utbildningens likvärdighet. Lärosätets VFU-lärare ser positiva effekter av att VFU-handledarna genom försöksverksamheten fått större kunskap om det didaktiska innehållet i studenternas ämneskurser, vilket också har bidragit till utbildning i bedömning inom olika undervisningsämnen. Det har blivit tydligare för VFU-handledare att man i trepartssamtalen förväntas formulera både summativa och formativa bedömningar.

Lärosätet minskar antalet besökande lärare från två till en lärare per student, för att få en tydligare bild av studenternas progression i yrkeskunnandet. Som stöd för att följa studenternas framsteg används på prov en progressionsmatris inom VFU för grundlärarprogrammet med inriktning mot F-3. Både på övningsskolor och på övriga skolor har studenter noterat att bedömningarna inte längre är lika personbundna som förut. Samtidigt känner sig studenterna osäkra på vad som bedöms och framhåller att olika lärare ger olika budskap. Studenterna visar också en viss oro för seminariernas riktlinjer och likvärdighet före och efter VFU. Det råder oklarheter om vilka VFU-uppgifter som ska bedömas av kursansvariga och vilka som enbart ska presenteras för andra studenter. Bedömargruppen noterar att information från lärosätet ofta sker med kort framförhållning och att förberedelserna inför VFU upplevs som alltför olika.

Handledarutbildning och handledning

Den handledarutbildning på 7,5 högskolepoäng som lärosätet ger genomförs helt på distans. Utbildningen är indelad i två kursmoduler, där 4 högskolepoäng rör handledningssamtal och 3,5 högskolepoäng rör bedömning. Kursen som ges på grundnivå finansieras av försöksverksamheten och har fler deltagare efter 2018. VFU-handledarna framför viss kritik mot att kursen genomförs helt på distans, och efterfrågar åtminstone några fysiska träffar som ett utvecklingsområde för lärosätet.

Handledare som har genomfört utbildningen är nöjda och efterfrågar påbyggnadskurser, gärna riktade mot kopplingen mellan teori och praktik. Handledarkompetens ses som något som behöver vidareutvecklas kontinuerligt, samt fördjupas och upprätthållas genom handledning av studenter. Att flera lärare har genomfört

handledarutbildningen anser handledarna har medfört positiva effekter för sambedömning inom och mellan övningsskolor. Även studenterna berättar om flera positiva erfarenheter av välfungerande handledning och engagerade handledare, men framför också kritik mot upplevelsen av att handledningen inte har förändrats som en följd av försöksverksamheten. Handledarna betonar att de gärna tar initiativ till nya samverkansformer för handledning, men att dessa måste vara förankrade hos skolledningen, skolhuvudmannen och lärosätet.

Ledningen för lärosätets lärarutbildning vill öka ambitionsnivån både i fråga om antalet utbildade handledare och antalet VFU-lärare som genomför trepartssamtal. Ledningen uttrycker bekymmer över att många studenter har handledare som saknar utbildning eller handledare som helt nyligen har examinerats som lärare. Även studenterna framhåller att handledarna ofta saknar utbildning. Enligt studenterna visar utbildade handledare en tydligare förmåga att ställa mer relevanta frågor om undervisning, och de formulerar dessutom mer reflekterande frågor som tvingar till eftertanke och fortsatt utveckling. Studenterna efterfrågar både ökat utrymme för handledningssamtal och en tydligare progression i handledningssamtalen, så att kravnivån successivt ökar i omfattning och komplexitet från en VFU-period till nästa.

Bedömargruppen uppmärksammar att förutsättningarna för att genomföra handledarutbildning varierar mellan skolhuvudmän. Vissa skolhuvudmän ger utrymme i tid varje månad, medan andra anordnar lokala seminarier som relaterar till handledarutbildningen. En del skolhuvudmän ger inga specifika förutsättningar alls. En huvudman betonar att utbildningen är en del av det kollegiala lärandet och uppmanar därför lärare från samma övningsskolor att genomföra utbildningen tillsammans. Praktiska förutsättningar och lärarnas ambitionsnivå styr deltagandet i handledarutbildningen. Med större avstånd till campusorten behöver skolhuvudmännen och övningsskolan arbeta på olika sätt för att skapa intresse för utbildningen. Några skolhuvudmän samarbetar med olika lärosäten, för att uppnå intentionen att alla handledare genomför handledarutbildning. Men en faktor som försvårar goda intentioner är bristen på vikarier, för att ersätta lärare som genomför handledarutbildningen. Bedömargruppen gör tolkningen att olikheterna i förutsättningar är en av anledningarna till att bara hälften av lärarna som startar också slutför utbildningen. Skolhuvudmännen uppskattar andelen utbildade handledare på övningsskolorna till nära hälften av handledarna.

Forsknings- och utvecklingsarbete

När försöksverksamheten inleddes framförde skolhuvudmännen många förslag till projekt om forskning och utveckling (FoU) i samverkan med lärosätet. Lärosätet har inte påbörjat de utvecklingsprojekt som

skolhuvudmännen har uttryckt som sina lokala behov. Eftersom gemensamma utvecklingsprojekt inledningsvis presenterades som en del av försöksverksamheten med övningsskolorna, uttrycker huvudmännen återkommande en viss besvikelse över att de inte blivit av.

Lärosätets ledning uttrycker att det även efter omtaget 2018 är svårt att hitta forskare med disponibel tid för FoU-projekt. Samtidigt finns ambitionen att initiera en praxisnära FoU-verksamhet. Även om exempel på begynnande utvecklingsarbeten noteras har det varken varit systematiskt eller långsiktigt, menar bedömargruppen. Företrädare för förskollärarytbildningen understryker vikten av att få delta i utvecklingsarbete och funderar på hur de kan bidra. Lärosätet framhåller också att utvecklingsarbete i anslutning till försöksverksamheten förutsätter fler mötesplatser och andra former av utvecklingsorienterad samverkan. Fler former för samarbete behöver identifieras så att fler gemensamma projekt kan genomföras, enligt bedömargruppen.

Den mest konkreta åtgärden för att utveckla forskning i anslutning till försöksverksamheten är de medel för sju projekt som utannonseras från hösten 2018. I första hand har forskare från lärosätet initierat projekt och därefter erbjudit skolor att delta. Ett projekt arbetar med beprövad erfarenhet i matematik/naturorientering och ett annat med kvalitetsutveckling inom VFU. Det ges även exempel på projekt som handlar om vad som sker i bedömningen av VFU och hur trepartssamtal genomförs. Skolhuvudmännen anser däremot att lärosätet fortfarande inte föreslår områden som är angelägna för deras verksamhet, och därför prövar de även andra vägar för FoU-samverkan. Trots att lärosätet har initierat flera projekt, noterar bedömargruppen att identifierade behov av forskning och utveckling vid skolorna inte kunnat förenas med lärosätets behov.

Uppföljning och utvärdering av försöksverksamheten

En betydelsefull åtgärd med tanke på utvecklingen av kvaliteten i VFU är att två processutvärderare har följt, dokumenterat och granskat försöksverksamheten. Processutvärderarna har sammanställt tre rapporter som har publicerats 2016–2018. Utvärderingarna visar på vissa brister, och intentionen är att dokumenterade erfarenheter ska återföras för att bidra till kontinuerlig förbättring och ökad kvalitet i VFU. Under olika intervjuer hänvisas till utvärderingarnas betydelse för kvalitetsarbetet, samtidigt som det framgår för bedömargruppen att långt ifrån alla involverade har läst rapporterna.

Utöver processutvärderarnas rapporter görs ingen systematisk dokumentation, vilket betyder att ingen fortlöpande rapportering går till projektorganisationen. Några lokala initiativ har tagits för att bidra med

information om försöksverksamheten med övningsskolor. En skolhuvudman nämner att de lägger in länkar till lärosätet och studenternas kurser på sin webbplats.

Studenternas uppfattning om kvalitetsutvecklingen verkar i första hand vara beroende av vilka övningsskolor de placeras på. Återplacering på samma övningsskola sker i vissa fall, vilket studenterna upplever som positivt om handledning och övriga förhållanden fungerar. Ett dilemma som tas upp är studenternas möjligheter till variation och försöksverksamhetens intention om koncentration. Från lärarutbildningens sida uttalas en vilja att tillmötesgå studenternas önskemål om VFU-placering, även om det inte alltid finns konkreta möjligheter eller resurser att förverkliga önskemålen.

Liksom vid bedömargruppens platsbesök 2016 påtalas problem med lärosätets projektorganisation. Lärarprogrammen genomgår kontinuerliga uppföljningar, analyser och utvärderingar, medan utvärderingen av projektorganisationen fortfarande är bristfällig. Till en viss del kan det bero på att många institutioner är involverade, menar bedömargruppen. För att bidra till kvalitetsutvecklingen planeras en kvalitetskonferens och samverkansdag tillsammans med rektorer och förskolechefer.

Samlad bedömning Umeå universitet

Försöksverksamheten med övningsskolor vid Umeå universitet har haft svårigheter med att förankra satsningen på lärosätet och till viss del även bland skolhuvudmännen. Olika parter inställning till försöksverksamheten har varierat och intentionerna har haft svårt att nå ut till studenter, lärare och övningsskolor. Efter omtaget 2018 har flera små steg tagits i riktning mot de inledande intentionerna, men fortfarande visar analysen att det krävs kraftfulla åtgärder för att försöksverksamheten ska svara mot målen i ansökan.

För att uppnå en högre grad av koncentration tilldelas numera färre skolor uppdraget som övningsskola. Flera studenter på samma övningsskola bidrar till ökade möjligheter för gemensam reflektion och kollegialt lärande, vilket både studenter och handledare anser vara förutsättningar för kvalitetsutveckling. För gymnasieskolornas del, som är stora och få till antalet, verkar försöksverksamheten inte ha inneburit några större förändringar i relation till aspekten koncentration. Frågan är ändå om två studenter per övningsskola är ett tillräckligt riktmärke för koncentration. En annan fråga som gäller koncentration mer generellt handlar om spänningsförhållandet mellan intentionen till koncentration och studenternas möjligheter till variation.

Aspekten kompetens rör i första hand utbildningen av handledare. Även om utvecklingen av handledarutbildning varit långsam, har framsteg

gjorts. Genomströmningen i handledarutbildningen är svag, vilket bedömargruppen kopplar till varierande förutsättningar mellan olika skolhuvudmän. Utbildade handledare är nöjda och efterfrågar påbyggnadskurser, vilket ger signaler om att man vill fortsätta utvecklas som handledare och att konceptet övningsskolor skapat drivkraft till fortsatt utveckling. Sammantaget finns ett behov av att kompetensutvecklingsinsatserna fullföljs och att lärosätet erbjuder påbyggnadskurser.

Bedömargruppen har noterat att flera mindre kommuner har skapat lokala strukturer på övningsskolorna, för att säkerställa en likvärdig VFU där studenterna också noterar kvalitetssäkrande insatser. På dessa övningsskolor efterfrågar VFU-handledarna mer kunskap om till exempel studenternas kurser och lärosätets riktlinjer, för att kunna utvecklas i rollen som lärarutbildare. För bedömargruppen framkommer flera tecken på att dessa VFU-handledare tar rollen som aktiva lärarutbildare på fältet. Den stora utmaningen för lärosätet är att tillsammans med samtliga skolhuvudmän öka graden av en VFU-samverkan som genomsyras av delaktighet och ansvar.

I ansökan framgår högt ställda mål för samverkan som dels innefattar gemensamma FoU-projekt, dels intentioner om adjungerade lärare till lärosätet och mentorsgrupper som leds av förstelärare. En del skolhuvudmän är besvikna över att samverkan inte fungerar som planerat. FoU-projekt som nyligen initierats baseras till stor del på forskares intressen eller lärosätets behov. Upplevelsen bland skolhuvudmännen är fortfarande att deras förslag till FoU-projekt inte får gensvar hos lärosätet, trots att de ska utgöra en del av försöksverksamheten.

Slutsatsen är att lärosätet behöver arbeta ytterligare med de faktorer som utifrån förordningen sammanfattas av aspekterna koncentration, kompetens och samverkan, för att nå sina intentioner med försöksverksamheten med övningsskolor. Den geografiska spridningen av studenter och möjliga VFU-placeringar är en utmaning, men bedömargruppen har noterat att de små kommunerna på större avstånd gör gedigna insatser för att få till en fungerande VFU-samverkan som fyller kvalitetskraven. Samverkan om VFU i form av övningsskolor framstår som ett koncept där skolhuvudmän i regionen har upptäckt möjliga vinster. Det ges inga signaler från någon intervjugrupp om att gå tillbaka till ett mer traditionellt sätt att genomföra VFU. Bedömargruppen råder lärosätet att ta tillvara de goda exempel som pågår, och tillsammans med skolhuvudmännen förfina olika former av samverkan.

Universitetskanslersämbetet (UKÄ) ska bidra till att stärka den svenska högskolan och Sverige som kunskapssamhälle. Vi granskar kvaliteten på högskoleutbildningarna, vi analyserar och följer upp utvecklingen inom högskolan och vi bevakar studenternas rättssäkerhet.

uka.se

